

Міністерство освіти і науки України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

ШАРГУН ТЕТЯНА ОЛЕКСІВНА

УДК 377.35:656.2–057.21(477)«18/19» (043.3)

**РОЗВИТОК ТЕОРЕТИЧНИХ ТА МЕТОДИЧНИХ ЗАСАД ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ
(XIX – початок XX століття)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Хмельницький – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному університеті «Львівська політехніка», Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, доцент
Козловський Юрій Михайлович,
Національний університет «Львівська
політехніка», завідувач кафедри педагогіки та
соціального управління.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Завгородня Тетяна Костянтинівна,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника», завідувач
кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика;

доктор педагогічних наук, професор
Сущенко Тетяна Іванівна,
Класичний приватний університет, професор
кафедри освіти та управління навчальним
закладом;

доктор педагогічних наук, професор
Чепіль Марія Миронівна,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, завідувач
кафедри загальної педагогіки та дошкільної
освіти.

Захист відбудеться «18» травня 2018 р. о 9⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 70.145.01 у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії за адресою: зала засідань, вул. Проскурівського підпілля, 139, м. Хмельницький, 29013.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії за адресою: вул. Проскурівського підпілля, 139, м. Хмельницький, 29013; та на сайті академії за адресою: www.kgra.km.ua.

Автореферат розісланий «13» квітня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Б. С. Крищук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасність характеризується тенденцією до розширення історико-педагогічних досліджень і спробами об'єктивно й неупереджено дослідити, проаналізувати й творчо використати набутий досвід у певній галузі. Глибокі соціальні, духовні й економічні зрушення, які відбуваються сьогодні в Україні, вимагають радикальної трансформації професійної освіти, орієнтованої на входження у світовий освітній простір. Звернення до історичного минулого є не тільки доцільним і виправданим, а й актуальним і необхідним для розв'язання нагальних потреб сьогодення.

Залізничний транспорт як важливий складник економіки держави та особлива галузь матеріального виробництва здійснює вплив на розвиток інших сфер суспільства. Він є міжнародною галуззю і має низку специфічних особливостей. Зростання престижу професії інженера залізничного транспорту істотно змінює погляди на технічні спеціальності. Сучасні спеціалісти залізничного транспорту – це висококваліфіковані фахівці, пов'язані з високим рівнем технології, автоматизацією і комп'ютеризацією сучасного колійного господарства та рухомого складу. Для представників цієї галузі характерним є ускладнення трудових функцій, зростання значення інтелектуального складника в професійній діяльності. В умовах ринкової економіки сучасний висококваліфікований фахівець має бути не тільки спеціалістом у професійній сфері, а й високоморальною, духовною, культурною людиною, представником національної гуманітарно-технічної еліти.

Підготовка майбутніх фахівців залізничного транспорту завжди мала для суспільства важливе значення, особливо підготовка інженерів. Розв'язання проблем формування кадрового потенціалу для залізничної галузі лежить у площині тісної співпраці галузевих підприємств із профільними закладами освіти. Прикладом цьому є більш ніж 150-річний історичний досвід існування ступеневої системи підготовки в закладах освіти галузевого підпорядкування та підготовки фахівців залізничного транспорту в технічних закладах вищої освіти (далі – ЗВО).

Процеси, що відбувалися наприкінці XIX – на початку XX ст. (насамперед технічне оновлення та переозброєння армії), і суспільно-політичні події (Перша світова війна, революція 1905 р. і жовтневий переворот 1917 р. в царській Росії тощо) зумовили напрями та темпи розвитку залізничної галузі на майбутні десятиліття.

У XIX – на початку XX ст. відбувалися докорінні зміни в педагогічній теорії й практиці підготовки фахівців. Цей історичний період і накопичений у ньому досвід розкривають особливості розвитку теорії та практики освіти, пов'язані зі зміною суспільного ладу України.

Питання становлення і розвитку підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в XIX – на початку XX ст. вивчали І. Агієнко, М. Бабенко, С. Богатчук, М. Гончар, А. Куліш, С. Мямлін, В. Паскаленко та ін.

Розвитку освіти в Україні в XIX – на початку XX ст. присвятили праці Т. Завгородня, Б. Крищук, В. Липинський, В. Лук'янова, О. Невмержицька,

А. Парфиненко, Л. Прокопенко, А. Таранник, Ю. Телячий, М. Чепіль, А. Шайнер, І. Ящук та ін.; університетській технічній освіті в Російській імперії – В. Балтян, А. Іванов, Е. Лимонін, І. Федоров та ін. У дослідженні ми спиралися праці з історії професійно-технічної освіти цього періоду (А. Веселов, Н. Маркова, М. Пузанов, Г. Терещенко, Г. Субтельна та ін.).

Стан підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту на сучасному етапі вивчали О. Бурсук, В. Компанієць, М. Кудінов, В. Петров, О. Росляков, Р. Сущенко, Ю. Терещенко, Л. Третьякова, О. Хамуляк та ін.

Питання становлення і розвитку залізничного транспорту в ХІХ – на початку ХХ ст. досліджували І. Агієнко, С. Амелін, Ф. Бернгард, А. Гороховський, П. Гранкін, Г. Кірпа, П. Лазечко, С. Приймук, О. Пшінько, Ю. Романишин, І. Сьомочкин, Ю. Томін, Г. Фадєєв та ін.

Над проблемами сучасної інженерної освіти працюють В. Айнштейн, О. Ігнатюк, Ю. Козловський, Н. Підбуцька, О. Пономарьов, О. Романовський, Р. Сущенко, А. Черепашук та ін. Підготовку інженерно-педагогічних і педагогічних кадрів досліджують О. Бичко, Р. Горбатюк, О. Коваленко, Н. Литвинова, Ю. Пазиніч, О. Пехота, Л. Романишина, В. Степашко та ін.

У визначенні підходів нашого дослідження ми спиралися на праці вчених, які вивчали: парадигмальний підхід (Є. Бондаревська, Л. Касілова, Д. Корчевський, Л. Крайнюк, Ж. Крутовий, І. Легостаєв та ін.); синергетичний підхід (А. Євтодюк, В. Кремень, Б. Мукушев, Т. Назарова, В. Шаповаленко, М. Федорова та ін.); компетентнісний підхід (І. Драч, О. Дубасенюк, О. Заблоцька, О. Пометун, Г. Селевко та ін.); культурологічний підхід (В. Андрущенко, І. Зязюн, Т. Іванова, В. Молчанов, Н. Пащелопа, І. Степаненко та ін.); питання інтеграції науки і освіти (А. Верецька, А. Довейко, Ю. Єгорова, І. Козловська, О. Кубасов, Е. Манушин, А. Мержанов та ін.).

У науково-педагогічній літературі багато дослідників вивчає питання гуманітаризації та гуманізації освіти (В. Андрущенко, Г. Балл, С. Гончаренко, О. Ігнатюк, М. Кисіль, В. Серєда, Т. Сущенко, С. Теслюк, М. Чепіль та ін.), розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця (І. Бех, С. Сисоєва, Ю. Фокін, І. Шоробура та ін.).

Важливим здобутком для нашого дослідження стали роботи з педагогіки та психології (С. Батишев, І. Бех, М. Буланова-Топоркова, С. Вітвицька, С. Гончаренко, В. Козаков, Й. Песталоцці, І. Руснак, К. Ушинський та ін.); з історії педагогіки (О. Адаменко, М. Левківський, О. Сухомлинська та ін.).

Для реалізації завдань дослідження одним з найважливіших джерел є праці перших дослідників ХІХ – початку ХХ ст. з питань розвитку та становлення залізничної галузі і підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту. У Російській імперії ці проблеми вивчали: П. Виноградов, С. Житков, Н. Кислинський, А. Ларіонов, М. Лисковський, П. Мілюков, Є. Трубецької, Я. Шотлендер та ін. У Західній Україні за часів Австро-Угорської і польської доби переважна частина фактичної інформації міститься в працях іноземних дослідників цього періоду: Р. Гостковського (R. Gostkowski), Ф. Десауєра (F. Dessauer), В. Заячківського (W. Zajączkowski), Б. Зелінського (B. Zielinski),

К. Кармарша (K. Karmarsch), К. Лаудіна (K. Laudien), Р. Лепсіуса (R. Lepsius), А. Рідлера (A. Riedler), Ф. Фрейера (W. Freyer), Ф. Фьорстера (F. Foerster), Е. Хаусвальда (E. Hauswald), Р. Черніна (R. Czernin), П. Шанца (P. Schanz), Ф. Шмікера (F. Schmicker), Д. Шоена (J. Schoen), Г. Штраха (H. Strach) та ін.

Аналіз праць науковців і сучасного стану підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в Україні дозволив виявити низку *суперечностей* між:

- сучасними вимогами до теоретико-методичного обґрунтування підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту і рівнем реальної теоретичної розробленості проблем підготовки фахівців у ЗВО залізничного профілю;

- потребою в реформуванні системи підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту та неповнотою поширення досвіду вирішення цього питання;

- недостатньою дослідженістю історико-педагогічного підґрунтя підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту і потребою використання певних можливостей позитивного історичного досвіду в цій сфері;

- потребою осмислення історичного досвіду розвитку підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту і недостатнім рівнем історико-педагогічних досліджень цієї проблеми;

- наявністю певного позитивного досвіду підготовки майбутніх фахівців для залізничної галузі у ХІХ – на початку ХХ ст. і недостатнім ступенем дослідження можливостей його використання на сучасному етапі.

Це окреслює проблему вивчення стану теорії та практики підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту протягом ХІХ і на початку ХХ ст. Досвід підготовки кадрів для залізничної галузі в Україні характеризується численними соціально-освітніми реформаторськими зрушеннями, інтенсивним розвитком науки, кардинальними змінами в самій галузі залізничного транспорту, що й обумовлює актуальність нашого дослідження.

Водночас опубліковані праці недостатньо характеризують генезу здійснення підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в закладах освіти України в ХІХ – на початку ХХ ст., у них не простежено в динаміці її становлення та розвиток; не досліджено вплив основних подій, що відбувалися в залізничній галузі, на розвиток підготовки фахівців залізничного транспорту в ХІХ – на початку ХХ ст., та які особливості були притаманні системам підготовки фахівців в умовах держав із різними суспільними устроями, до складу яких на той час входила Україна.

Теоретична й практична значущість проблеми, недостатній ступінь її дослідженості в історико-педагогічній науці, її актуальність, потреба в подоланні зазначених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **«Розвиток теоретичних та методичних засад підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в Україні (ХІХ – початок ХХ століття)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складником науково-дослідної роботи кафедри педагогіки і соціального управління Інституту права та психології Національного університету «Львівська

політехніка» «Теоретико-методичні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0116U004108).

Тему дисертації затверджено вченою радою Національного університету «Львівська політехніка» (протокол № 19 від 09.02.2016 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол № 5 від 14.06.2016 р.).

Мета дослідження полягає у виявленні на основі цілісного наукового аналізу теорії та практики становлення і розвитку підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в закладах освіти України в ХІХ – на початку ХХ ст. її генези, сутності, провідних теоретичних та методичних засад, етапів та чинників розвитку; актуалізації ідей, які заслуговують на врахування чи використання на сучасному етапі.

Відповідно до мети визначено основні **завдання дослідження**:

- 1) проаналізувати стан наукової розробленості проблеми, охарактеризувати історіографію і категорійно-поняттєвий апарат дослідження;
- 2) виявити специфіку підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в закладах освіти в період ХІХ – на початку ХХ ст. та розробити класифікацію історичних джерел;
- 3) розробити періодизацію розвитку підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту ХІХ – початку ХХ ст.;
- 4) обґрунтувати методологічні основи дослідження та загальнонаукові підходи до дослідження;
- 5) розкрити можливості методик навчання майбутніх фахівців залізничного транспорту в їхньому історичному розвитку;
- 6) провести загальний та порівняльний аналіз системи підготовки майбутніх фахівців для залізничної галузі в ХІХ – на початку ХХ ст. у Наддніпрянській і Західній Україні;
- 7) виявити тенденції та еволюцію педагогічних систем і концепцій освіти ХІХ – початку ХХ ст. в контексті підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту;
- 8) визначити можливості використання історичного досвіду підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в контексті сучасних освітніх систем та здійснити прогностичне обґрунтування розвитку теоретико-методичних засад системи залізничної освіти в Україні.

Об'єкт дослідження – підготовка майбутніх фахівців залізничного транспорту в Україні в період ХІХ – початку ХХ століття.

Предмет дослідження – теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в їхньому історичному розвитку в досліджуваний період на теренах України.

Концепція дослідження ґрунтується на системно-хронологічному підході до розгляду проблеми розвитку підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в період ХІХ – початку ХХ ст., який розглядається як комплексний неперервний процес і визначається загальними тенденціями становлення фахової освіти в досліджуваний період.

Концепція дослідження охоплює три взаємопов'язані концепти, як-от: *історико-методологічний* (базується на використанні загальнонаукових методологічних підходів та принципів), *теоретико-методичний* (містить основні теоретичні засади та їхню еволюцію в підготовці майбутніх фахівців залізничного транспорту з урахуванням її особливостей, визначення змісту, форм і методів навчання) та *порівняльно-прогностичний* (містить аналіз та оцінку позитивного історичного досвіду різних історичних періодів та регіонів у досліджуваній період з метою його використання в сучасному освітньому процесі підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту).

В основу дослідження покладено концептуальне положення про те, що використання позитивного досвіду підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту протягом значного історичного періоду є важливим чинником підвищення рівня їхньої підготовки на сучасному етапі. Період ХІХ – початок ХХ ст. є визначальним у становленні та розвитку освіти майбутніх фахівців залізничного транспорту і охоплює на території України декілька періодів панування різних держав (Австро-Угорська імперія, Російська імперія, Польща, Радянський Союз), що дає широкі можливості для порівняння історичного досвіду підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту і в часових рамках, і в умовах різних держав із різними суспільними устроями.

Особливу роль відіграє генеза та особливості підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в контексті вимог транспортної галузі. Це охоплює еволюцію та періодизацію їхньої підготовки в досліджуваній період. Генеза підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту представлена як сукупність залучених до дослідження фактів, матеріалів, даних, які базуються на взаємозв'язку різних підходів до вивчення проблеми теорії та практики підготовки майбутніх фахівців профілю в широких хронологічних межах.

Такими основними підходами в нашому дослідженні були: *інтегративний підхід*, що дозволяє розглядати підготовку майбутніх фахівців залізничного транспорту як цілісне утворення зі структурними і функціональними зв'язками; *синергетичний підхід* дозволяє розглядати систему підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту як відкриту систему, яка самоорганізується; *акмеологічний підхід* дає змогу визначити значущість креативності мислення майбутніх фахівців залізничного транспорту в різні історичні періоди; *компетентнісний підхід*, його основні вимоги та характеристики практикувались здавна в підготовці фахівців, проте без використання власне цього терміну, а історичний аналіз показує динаміку змін у вимогах до майбутніх фахівців залізничного транспорту, які базуються на ключових знаннях, уміннях та навичках; *діяльнісний підхід* використовувався для аналізу результативності підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту, порівняння рівня набуття та розвитку професійно значущих практичних умінь і навичок; *гуманістичний підхід*, спрямований на розвиток особистості через засвоєння нею вже наявних у суспільстві цінностей культури та створенні нових. У його структурі органічно існує *культурологічний підхід*, який визначає фахівця як професіонала з високим рівнем культури і гуманістичним світоглядом; *аксіологічний підхід* дозволяє

забезпечити формування ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців з урахуванням не тільки реалій і перспектив соціально-економічного розвитку країни, а й освітнього досвіду історико-культурної спадщини; роль *парадигмального підходу* полягає в можливості прослідкувати за зміною домінантних освітніх установок в освіті майбутніх фахівців залізничного транспорту в досліджуваній період.

Аналіз історико-педагогічної літератури, досвіду роботи закладів освіти залізничного профілю України дозволяє констатувати певні можливості використання історичного досвіду ХІХ – початку ХХ ст. до підготовки сучасних фахівців для залізничної галузі. Оновлення змісту фахової освіти на основі історичного досвіду кращих традицій фахової підготовки протягом ХІХ – початку ХХ ст. сприяє формуванню компетентності майбутніх фахівців залізничного транспорту, здатних до інновацій, творчості, орієнтованих на систематичне поповнення знань, їхню оцінку і самооцінку.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період ХІХ – початку ХХ ст. *Нижня межа дослідження* пов'язана із заснуванням центрального державного органу з будівництва та експлуатації шляхів сполучення в царській Росії (1798 р.) й із заснуванням 1809 р. в м. Санкт-Петербург Інституту Корпусу інженерів шляхів сполучення – першого ЗВО з підготовки фахівців для Головного управління шляхів сполучення, що ознаменувало початок формування кадрового потенціалу вітчизняної залізничної галузі. Вибір *верхньої хронологічної межі* зумовлений тим, що початок ХХ ст. – якісно новий період у політичній системі Європи, як-от: утворення нової держави СРСР, до складу якої ввійшла і Україна; початок Другої світової війни (1939 р.), що зумовило і кардинальні зміни в підготовці майбутніх фахівців залізничного транспорту. Широта хронологічних рамок дозволяє максимально використати узагальнювальний підхід до розкриття сутності підготовки майбутніх фахівців для залізничної галузі, виявити її специфіку на різних етапах становлення і розвитку.

Методологічну основу дослідження становлять: філософські положення про єдність історичного та логічного, про об'єктивний та історичний підхід до аналізу процесів розвитку освіти і підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в ЗВО; принципи історизму, діалектики, детермінізму, системності; положення про сутність і шляхи формування компетентності фахівців; концептуальні положення про пріоритетні напрями розвитку та сутність професійної освіти тощо.

Нормативну базу дослідження становлять нормативні акти загальнодержавного значення, видані протягом досліджуваного періоду. Значна частина з них міститься в багатотомних виданнях «Повне зібрання законів Російської імперії», зокрема «Положення про технічні залізничні училища міністерства шляхів сполучення» (1886 р.), закон «Про залізничні училища служби руху» (1912 р.); «Звід законів Російської Імперії» (1912 р.); постанови та розпорядження Міністерства шляхів сполучення: «Збірка чинних урядових розпоряджень по залізницях: циркуляри міністерства шляхів сполучення та інші постанови уряду» (1887–1888 рр.); рішення та матеріали з'їздів: «Матеріали організаційного комітету з'їзду російських діячів з технічної і професійної освіти

у Росії. Середні та нижчі технічні училища міністерства шляхів сполучення» (1890 р.), «Протоколи засідань 1-го з'їзду начальників та управляючих Російськими залізницями (1900 р.), «Протоколи засідань 204-го загального Тарифного з'їзду представників російських залізниць» (1916 р.); постанови і розпорядження Міністерства народної освіти: «Устав нижчих технічних училищ. Збірка постанов по Міністерству народної освіти» (1896 р.); Постанови і розпорядження Міністерства віровизнання і освіти (1887 р.). Ці джерела дають уявлення про політику урядів у сфері професійної освіти протягом ХІХ – початку ХХ ст. Державна цільова науково-технічна та соціальна програма «Наука в університетах на 2008–2017 рр.» (2007 р.), «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 (2013 р.), «Закон України про вищу освіту (2014 р.); «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» (2010 р.), Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» (2011 р.), Постанова Кабінету Міністрів України «Про створення Державної адміністрації залізничного транспорту України» (1991 р.), Державна цільова програма реформування залізничного транспорту на 2010–2019 рр. (2010 р.), Транспортна стратегія України на період до 2020 року (2010 р.) – у цих документах визначено перспективи розвитку залізничного транспорту і підготовки майбутніх фахівців для залізничної галузі.

Теоретичну основу дослідження становлять праці: з філософії освіти (Е. Гусинський, І. Зязюн, С. Клепко, В. Кремень та ін.); теорії неперервної професійної освіти (О. Галус, А. Лігоцький, Н. Ничкало, та ін.); з педагогіки вищої освіти України (А. Алексюк, Б. Гершунський, Л. Романишина, Т. Сущенко та ін.); з дидактики освіти (В. Вихрущ, Т. Завгородня, С. Казанцев, В. Оконь, Д. Чернілевський та ін.); з фундаменталізації професійної підготовки фахівців (С. Гончаренко, Г. Дутка та ін.); з методології педагогіки (В. Володько, А. Дусавицький, М. Ігнат'єва, В. Краєвський, В. Кушнір, В. Мельник, І. Роберт, П. Сікорський, Н. Тализіна та ін.). На сучасному етапі в науковому просторі проведені дослідження з вищої освіти в Україні: С. Архангельський, Я. Болюбаш, Ю. Зінковський, К. Кольченко, І. Мельничук, Н. Никитюк, А. Похресник, С. Сисоєва, В. Солдаткин, Є. Суліма, В. Филиппов та ін.

Методи дослідження. В основу дослідження покладено використання комплексу *теоретичних методів*: історичний метод для вивчення освітніх документів, нормативно-правових актів та законів про освіту, науково-педагогічної літератури, навчальних планів та програм; логічний метод – для виявлення об'єктивних закономірностей створення сукупності понять і суджень у галузі професійного розвитку; метод індукції та дедукції – для збору теоретичного й фактичного матеріалу, його узагальнення, а також усвідомлення та інтерпретації окремих явищ педагогічної дійсності; метод порівняння і зіставлення – для визначення схожості та відмінності в процесі розвитку підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту України в часи панування на її території різних країн; структурно-системний метод – для розгляду структурних елементів та функціональних особливостей систем підготовки майбутніх фахівців для

залізничної галузі в різні історичні періоди; аналіз і синтез – для конкретизації змістового наповнення, моделей, методів і форм професійного навчання; загальнонауковий та інтернауковий методи прогнозування – для обґрунтування використання продуктивних ідей досліджуваного періоду в процесі забезпечення підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в Україні; аналіз власного досвіду історико-педагогічних досліджень, а також *емпіричних*: спостереження, опитування науково-педагогічних працівників, адміністрації та студентів – для з'ясування можливостей використання історичного досвіду підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в сучасних умовах, упровадження спеціальних курсів.

Джерельна база дослідження. Основними джерелами дослідження є історико-педагогічні джерела, монографії, статті, брошури, наукові, публіцистичні, історичні праці. Специфіка предмета дослідження вимагала аналізу законодавчих і нормативних документів установ та закладів освіти залізничного профілю, архівних матеріалів і документів: Центрального державного історичного архіву України (м. Київ) (Ф. 442; Ф. 697; Ф. 707; Ф. 730), Державного архіву Львівської області (Ф. 27; Ф. 2037), Державного архіву Дніпропетровської області (Ф. Р3785), матеріали фондів рідкісних і цінних видань Науково-технічної бібліотеки Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка», Науково-технічної бібліотеки Петербурзького державного університету шляхів сполучення; фондів репозитарію бібліотеки Краківської політехніки; матеріалів фондів Центрального народного музею історії Придніпровської залізниці і Музею історії Львівської залізниці; матеріалів фондів Музею історії Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна і Музею історії Миколаївського коледжу транспортної інфраструктури. Самостійними джерелами були також публіцистичні статті, науково-популярні видання щодо історії залізниць тощо.

Організація дослідження. Дослідження історико-педагогічного пошуку проводилося поетапно впродовж 2007–2017 рр.

Перший етап (2007–2010 рр.) – здійснено теоретико-методологічне осмислення та проаналізовано стан наукової розробленості досліджуваної проблеми; систематизовано провідні загальнонаукові підходи до її вивчення; охарактеризовано історіографію і обґрунтовано категорійно-поняттєвий апарат дослідження; вивчено й систематизовано наукову літературу, архівні матеріали з проблеми дослідження, розроблено класифікацію історичних джерел; обґрунтовано методологічні засади дослідження розвитку підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту; здійснено періодизацію розвитку підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в період XIX – початку XX ст.

Другий етап (2007–2010 рр.) – проведено історико-педагогічний і порівняльний аналіз основних ідей, концепцій, педагогічного досвіду в межах досліджуваної проблеми; систематизовано фактологічний матеріал на основі сучасних загальнонаукових і методологічних підходів та принципів до їхньої

реалізації; з'ясовано компетентнісні характеристики майбутніх фахівців залізничного транспорту; проаналізовано архівні та чинні нормативні документи щодо підготовки майбутніх фахівців залізничної галузі та перспектив її подальшого розвитку.

Третій етап (2015–2017 рр.) – узагальнено результати наукового пошуку; проведено порівняльний аналіз підготовки майбутніх фахівців для залізничної галузі в різних регіонах України досліджуваного періоду; виявлено еволюцію та провідні тенденції розвитку підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту; розроблено елективний курс «Підготовка фахівців залізничного профілю в Україні. Історична спадщина», окреслено перспективи використання теоретичних та методичних засад історичного досвіду підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в контексті сучасних освітніх систем; визначено напрями подальших досліджень проблеми.

Упродовж усіх етапів здійснювалася апробація результатів науково-дослідницької роботи в статтях, тезах міжнародних науково-практичних конференціях в Україні і за кордоном (Австрія, Польща, Росія, Швейцарія).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* на основі системного аналізу теорії та практики підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в Україні відтворено її генезу в ХІХ – на початку ХХ ст.; *обґрунтовано методологічні основи та визначено загальнонаукові підходи* дослідження (*синергетичний підхід* – для розгляду підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту як відкритої системи, яка самоорганізується; *акмеологічний підхід* – для визначення значущості креативності мислення фахівців залізничного транспорту в різні історичні періоди в умовах різних суспільно-історичних систем; *компетентнісний підхід* – для визначення вимог і характеристик до фахівців залізничного транспорту, які базуються на ключових знаннях, уміннях та навичках; *гуманістичний підхід*, який визначає фахівця як професіонала з високим рівнем культури та гуманістичним світоглядом; *аксіологічний підхід* – для виявлення формування ціннісних орієнтацій фахівців на базі освітнього досвіду історико-культурної спадщини); *розроблено періодизацію* розвитку підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в ХІХ – на початку ХХ ст. (I етап (1806–1835 рр.) – передумови для створення закладів освіти залізничного профілю та вихід першого підручника в цій галузі; II етап (1836–1869 рр.) – включення в програми профільних закладів освіти тематики підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту; III етап (1870–1890-ті роки) – пік у прокладанні залізниць і відкриття закладів освіти залізничного профілю на території України; IV етап (1900–1914 рр.) – період до Першої світової війни; V етап (1914–1918 рр.) – період Першої світової війни; VI етап (1919–1929 рр.) – післявоєнний період і ліквідація українських університетів; VII етап (1930-ті рр.) – початок відкриття ЗВО залізничного профілю як переломний момент у підготовці майбутніх фахівців залізничного транспорту на теренах України); *розроблено авторську класифікацію історичних джерел* щодо підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту і конкретизовано її на окремих прикладах (державні документи, протоколи засідань і з'їздів

залізничників різних рівнів, укази, договори, матеріали виставок, конкурсів та інші документи; періодична галузева преса; матеріали, що стосуються розвитку галузевої науки і техніки; матеріали щодо вкладу учених у розвиток галузі і професійної педагогіки; матеріали щодо історії розвитку окремих локальних залізниць; документи і матеріали з досвіду та історії галузевих закладів освіти і політехнічних інститутів; матеріали, розміщені в галузевих музеях; наявні на той час підручники, посібники, навчальні курси та науково-методичні матеріали);

конкретизовано можливості творчого застосування історичного досвіду підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в закладах вищої освіти України в сучасних умовах;

набули подальшого розвитку положення щодо формування змісту, визначення форм, методів та засобів підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту; основні напрями та провідні тенденції підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в закладах вищої освіти України в досліджуваний період; поглиблено положення про сутність і динаміку освітніх реформ та їхній взаємозв'язок зі змістом і засобами підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту;

у науковий обіг введено невідомі і маловідомі архівні матеріали та документи з історії підготовки фахівців залізничного транспорту (12 справ: ДАДО Ф. Р3785. Оп. 3. Спр. 45, Спр. 631; ДАЛО Ф. 27. Оп. 1. Спр. 333, Спр. 334, Оп. 2. Спр. 250, Спр. 376, Спр. 415, Спр. 565, Оп. 3. Спр. 1, Спр. 1824, Спр. 29, Спр. 446).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони збагачують підготовку майбутніх фахівців залізничного транспорту новими для того періоду формами, методами і засобами, можуть бути використані при розробленні та читанні курсів з історії та теорії педагогіки, педагогіки вищої школи, у спецкурсах, при підготовці навчальних, методичних посібників, окремих розділів підручників. Результати дослідження можуть стати основою для розроблення методолого-теоретичних засад, концепцій і технології підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту, навчально-методичного комплексу тощо. Практичним упровадженням дисертаційного дослідження став розроблений елективний курс «Підготовка фахівців залізничного профілю в Україні (XIX – початок XX століття). Історична спадщина». Матеріали цього курсу використовувались при вивченні дисциплін «Загальний курс залізниць», «Історія педагогіки», «Педагогіка вищої школи», «Історія України», при проведенні факультативних занять й у позааудиторній роботі зі студентами.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Львівської філії Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (довідка про впровадження № 55 від 05.10.2017 р.), Вінницького транспортного коледжу (акт про впровадження № 01-599/01-18 від 15.11.2017 р.), Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (довідка про впровадження № 1408/35 від 16.11.2017 р.), Української інженерно-педагогічної академії (довідка про впровадження № 107-04-135 від 16.11.2017 р.), ДВНЗ «Чернівецький транспортний коледж» (довідка про впровадження № 712 від 17.11.2017 р.), Українського державного університету

залізничного транспорту (акт про впровадження № 01-18/99 від 17.11.2017 р.), Національного університету «Львівська політехніка» (довідка про впровадження № 67-01-1967 від 05.12.2017 р.).

На захист винесено:

1. Виявлені особливості підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в закладах освіти в період ХІХ – на початку ХХ ст. та розроблену класифікацію історичних джерел.

2. Авторську періодизацію розвитку історико-педагогічних досліджень щодо сутності та змісту розвитку підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту ХІХ – початку ХХ ст.

3. Теоретико-методологічний та методичний блок, що містить обґрунтування методологічних основ дослідження та використання основних загальнонаукових підходів до дослідження; розкриває можливості методик навчання майбутніх фахівців залізничного транспорту в їхньому історичному розвитку; висвітлює результати загального та порівняльного аналізу системи підготовки майбутніх фахівців для залізничної галузі в ХІХ – на початку ХХ ст. у Наддніпрянській і Західній Україні; розкриває еволюцію педагогічних систем і концепцій навчання ХІХ – початку ХХ ст. в контексті підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту.

4. Можливості використання історичного досвіду підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в контексті розвитку теоретико-методичних засад системи залізничної освіти в Україні, зокрема авторський елективний курс «Підготовка фахівців залізничного профілю в Україні (ХІХ – початок ХХ ст.). Історична спадщина».

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження доповідались, обговорювались і дістали позитивну оцінку на наукових, науково-методичних і науково-практичних конференціях різного рівня, серед яких: *міжнародні* – «Гуманітаризація вищої освіти» (Дніпропетровськ, 2007), «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2008), «Сучасні освітні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців» (Львів, 2009), «Людина і світова глобалізація: перспективи та межі розвитку» (Дніпропетровськ, 2012), «Парадигми сучасної освіти і науки: теорія, методика, практика (Кіровоград, 2013), «Людина і світова глобалізація: перспективи та межі розвитку» (Дніпропетровськ, 2013), «Науковий потенціал 2014» (Київ, 2014), «Категорія «соціального» в сучасній педагогіці та психології» (Ульяновск, 2014), «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2014), «Педагогічні та психологічні науки: виклики і сьогодення» (Київ, 2014), «Соціально-педагогічна парадигма виховання: сутність та шляхи реалізації» (Ніжин, 2014), «Педагогічні та психологічні науки: історія розвитку, сучасний стан та перспективи досліджень» (Одеса, 2014), «Теорія і практика освіти в сучасному світі» (Миколаїв, 2014), «Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у ХХІ ст.» (Львів, 2015), «Проблеми та перспективи розвитку

залізничного транспорту» (Дніпропетровськ, 2015), «Be Smart» (Женева, 2015), «Innovative Technologien für die Unterbauinstandhaltung» (Львів, 2015), «Współczesne tendencje w nauce i edukacji» (Краків, 2016), «Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у ХХІ ст.» (Львів, 2017), «Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук» (Київ, 2017), «Сучасна наука в мережі Інтернет» (Київ, 2017), «Актуальні питання графічної підготовки: теорія, практика та шляхи розвитку» (Київ, 2017), «Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика» (Харків, 2017), «Badania podstawowe i stosowane: wyzwania i wyniki» (Гданськ, 2017), «Психологія та педагогіка у ХХІ столітті: перспективні та пріоритетні напрямки досліджень» (Київ, 2017); *всеукраїнські*: «Проблеми підготовки педагога професійного навчання: теорія і практика» (Кривий Ріг, 2007), «Регіональні аспекти професійної орієнтації в умовах профільного навчання» (Львів, 2008), «Полікультурне виховання молоді в умовах інтеграції освітньо-виховного процесу» (Ужгород, 2010), «Потенціал людини та суспільства: громадянський, професійний та творчий виміри» (Львів, 2010), «Взаємодія професійної та загальноосвітньої підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах» (Львів, 2012), «Особистість в екстремальних умовах» (Львів, 2015), «Педагогічні інновації у фаховій освіті» (Ужгород, 2016). Основні положення та результати дослідження обговорювалися на III Всеукраїнському педагогічному конгресі (Львів, 2009), на засіданнях кафедри гуманітарної та соціально-економічної підготовки Львівської філії ДНУЗТ (2009–2017 рр.), на засіданнях кафедри педагогіки і соціального управління Національного університету «Львівська політехніка» (2015–2017 рр.).

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук «Формування професійної компетентності у майбутніх фахівців залізничного транспорту у процесі професійної підготовки» за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти захищено в 2006 р. у Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, матеріали якої в тексті докторської дисертації не використано.

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 55 одноосібних наукових публікаціях автора, з яких 26 відображають основні наукові результати дисертації (зокрема, 1 одноосібна монографія (17,3 др. арк.), 1 колективна монографія, 2 публікації в зарубіжних наукових виданнях, 7 публікацій – у вітчизняних наукових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз), 18 – апробаційного характеру, 11 праць, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (515 найменувань, із них 49 позицій – іноземними мовами; 22 позиції – архівних джерел), додатків (9 на 131 сторінці). Загальний обсяг дисертації становить 591 сторінку друкованого тексту, основний зміст викладено на 407 сторінках. Робота містить 20 таблиць та 15 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, указано її зв'язок із науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи, хронологічні межі, джерельну базу дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про впровадження, апробацію, опубліковані результати дисертації; зазначено її структуру й обсяг.

У **першому розділі** – «Стан проблеми дослідження та основні етапи розвитку підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в Україні у ХІХ – на початку ХХ ст.» – розглянуто розвиток підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту як педагогічну проблему, визначено ключові поняття та стан проблеми дослідження, подано історіографію проблеми, запропоновано авторську класифікацію історичних джерел щодо підготовки майбутніх фахівців залізничного профілю, визначено концептуальні аспекти періодизації підготовки фахівців залізничного транспорту та запропоновано відповідну періодизацію.

Здійснено джерельний аналіз досліджуваної проблеми в педагогічній теорії і практиці. Вивчення науково-педагогічних праць у галузі історії педагогіки, архівних документів, матеріалів музеїв, фондів рідкісних і цінних видань науково-технічних бібліотек закладів освіти показало наявність великої кількості маловідомих джерел, які потрібно насамперед класифікувати.

Запропоновано авторську класифікацію історичних джерел щодо вивчення досвіду підготовки майбутніх фахівців залізничного профілю, розвитку і становлення залізничної галузі та конкретизовано її на окремих прикладах. Наявні матеріали можуть слугувати джерельною базою нашого дослідження: 1) державні документи, протоколи засідань і з'їздів залізничників різних рівнів, укази, договори, матеріали виставок, конкурсів та інші документи; 2) періодична галузева преса; 3) матеріали, що стосуються розвитку галузевої науки і техніки; 4) матеріали щодо вкладу учених у розвиток галузі і професійної педагогіки; 5) матеріали щодо історичного розвитку окремих локальних залізниць; 6) документи і матеріали з досвіду та історії галузевих закладів освіти і політехнічних інститутів; 7) матеріали, розміщені в галузевих музеях; 8) наявні на той час підручники, посібники, навчальні курси та науково-методичні матеріали.

Концептуальні аспекти періодизації підготовки фахівців залізничного транспорту базуються на положенні, що окремі проблеми сучасної системи підготовки фахівців залізничної галузі схожі з тими, які виникали понад сто років тому. Нинішні досягнення техніки аналогічно мають революційний характер, призводячи до якісних змін у галузі залізничного транспорту.

Доведено, що в періодизації доцільно не рівномірно описувати всі періоди (хоча загальна характеристика кожного етапу потрібна), а й науково обґрунтовано виділяти ті історичні етапи, які найбільш співзвучні сучасному, що наближає історико-педагогічне дослідження до загальнопедагогічного та посилює його теоретичне значення. Особливо важливий підхід – акцентування аналогічних історичних умов у дослідженнях, які охоплюють великі історичні періоди,

зокрема все XIX і початок XX ст. Запропоновано *подвійну періодизацію*: зовнішню (цілісну для опису загальної історичної епохи, у якій розвивається досліджуване педагогічне явище) і внутрішню (конкретну для хронологічних меж досліджуваного періоду). Такий підхід дозволяє розглядати досліджуваний період не відособлено, а в контексті загального історичного розвитку досліджуваного явища. З цією метою враховано такі провідні аспекти: загальний хронологічний (періодизація за основними історичними подіями); галузево-хронологічний (періодизація за основними подіями в розвитку галузі); історико-педагогічний (періодизація за основними періодами в розвитку педагогічної науки); змістово-методичний (зміни в змісті, переліку дисциплін, часі навчання, кваліфікаційних вимогах, використанні інноваційних технологій, методів та засобів навчання тощо).

Зовнішня періодизація, на основі галузевого підходу, містить чотири великі змістові періоди підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в Україні: I. Пропедевтичний рівень – до 1900 р.; II. Базовий період (становлення і розвиток закладів освіти, прогрес техніки в періоди світових воєн) – 1900–1945 рр.; III. Основний період (розвиток галузі і закладів освіти різних типів та рівнів) – 1946–1991 рр.; IV. Сучасний період (становлення залізничної галузі в умовах української державності та технічних інновацій) – 1991 р. і дотепер. У межах кожного періоду розглядаються загальні закономірності та тенденції підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту, і особливості їхньої підготовки в різних типах закладів освіти, зокрема за такими ознаками: рівень освіти – робітник, технік, молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр, наукові ступені; вид професійної діяльності та спеціалізація – управлінці, інженери, педагоги, інженери-педагоги, майстри виробничого навчання, наставники на базових підприємствах, сфера обслуговування тощо.

На основі аналізу історичних подій у розвитку залізничної галузі та освіти обґрунтовано внутрішню періодизацію: I етап (1806–1835 рр.) – передумови для створення закладів освіти залізничного профілю та вихід першого підручника в цій галузі; II етап (1836–1869 рр.) – включення в програми профільних закладів освіти тематики підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту; III етап (1870–1890-ті рр.) – пік у прокладанні залізниць і відкриття закладів освіти залізничного профілю на території України; IV етап (1900–1914 рр.) – період до Першої світової війни; V етап (1914–1918 рр.) – період Першої світової війни; VI етап (1918–1929 рр.) – післявоєнний період і ліквідація українських університетів; VII етап (30-ті рр. XX ст.) – активне відкриття ЗВО залізничного профілю як переломний момент у підготовці фахівців залізничного транспорту на теренах України.

Виявлено специфіку підготовки майбутніх фахівців у технічних ЗВО залізничного профілю, зокрема урахування міжнародного характеру галузі залізничного транспорту: специфіка підготовки гуманітарно-технічної еліти в галузі залізничного транспорту; конкретизація та коригування загальних і спеціальних цілей навчання; розроблення та впровадження спецкурсів професійних дисциплін із ключових проблем залізничного транспорту і загальних

проблем цієї галузі; розроблення конкретних шляхів модернізації процесу навчання для технічних університетів залізничного транспорту.

Розглянуті етапи становлення та розвитку підготовки фахівців залізничного транспорту в Україні наведено у вигляді часової діаграми періодизації на рис. 1.

Рис. 1 Періодизація підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в Україні та хронологічні межі проведеного дослідження (розроблено автором)

У другому розділі – «Теоретико-методологічні та методичні основи дослідження» – висвітлено загальнонаукові підходи та методологічні принципи дослідження розвитку теорії та методики в підготовці майбутніх фахівців залізничного транспорту, показано їхню еволюцію на конкретних історичних етапах; проаналізовано філософсько-методологічні засади історико-педагогічного дослідження процесу підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту та простежено розвиток відповідних методичних засад.

Низка актуальних на сучасному етапі методологічних підходів мають тривалу історію і своїми витокami сягають досліджуваного періоду, хоча могли й не фігурувати в ті часи під сучасними назвами (культурологічний, синергетичний, компетентнісний тощо). Однак ідеї цих підходів реально застосовувались у підготовці майбутніх фахівців залізничного транспорту і актуалізація цього досвіду матиме позитивний вплив на сучасний навчально-виховний процес. Хоча аспекти і відіграють суттєву роль у підвищенні якості сучасної підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту, однак практично не висвітлені в педагогічній літературі.

З'ясовано, що відповідно до внутрішньої періодизації нашого дослідження, у кожен період протягом XIX – початку XX ст. у підготовці майбутніх фахівців залізничного транспорту відображалися зміни не лише технічні, галузеві та освітньо-парадигмальні, а передусім – відбувалася зміна методологічних підходів.

Методологічні основи підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту, їхня динаміка та еволюція є власне тими провідними напрямками, які дозволяють не просто використовувати історичний досвід підготовки фахівців, а й оптимізувати і прогнозувати його розвиток.

Динаміка зміни парадигмальних впливів на підготовку майбутніх фахівців для залізничної галузі неоднозначна і змінювалася з часом: якщо на перших етапах (перша половина ХІХ ст.) панувала парадигма діяльнісно технократична, то з другої половини ХІХ ст. спостерігаємо диференціацію щодо рівнів залізничної освіти. Установлено, що синергетичний підхід дозволяє розглядати систему підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту як відкриту систему, яка самоорганізується. В історико-педагогічному контексті виявляються точки біфуркації, які зумовили розвиток фахової підготовки в тому чи іншому напрямі. Роль синергетичного підходу в нашому дослідженні полягає в тому, що розглядаємо розвиток підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту не лише в його історичному розвитку, але й як відкриту систему у взаємозв'язку з зовнішнім середовищем.

Доведено, що акмеологічний підхід дає змогу визначити значущість креативності мислення фахівців залізничного транспорту в різні історичні періоди, а також в умовах різних суспільно-історичних систем. Зокрема, якщо в другій половині ХІХ ст. творча особистість інженера залізничного транспорту цінувалась досить високо, то в 1920–1930-х рр. в умовах Радянського Союзу на перший план виступала така риса, як виконання інструкцій і постанов.

Визначено, що компетентнісний підхід, його основні вимоги та характеристики практикувались здавна в підготовці фахівців, проте без використання власне цього терміна. Історичний аналіз показує динаміку змін у вимогах до фахівців залізничного транспорту, спираючись на ключові знання, уміння та навички.

Діяльнісний підхід в нашому дослідженні використовувався для аналізу результативності підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту, порівняння рівня набуття та розвитку професійно значущих практичних умінь і навичок. Зауважимо, що на межі ХІХ – ХХ ст. освітяни вміло поєднувати високу професійну майстерність та високу культуру в підготовці майбутніх фахівців залізничного транспорту насамперед інженерних кадрів.

Доведено, що гуманістичний підхід тією чи іншою мірою задіяний в освітніх процесах підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту, однак теж у досліджуваний період мав іншу назву. У його структурі органічно існує підхід культурологічний, який визначає фахівця як професіонала з високим рівнем культури та гуманістичним світоглядом.

Установлено, що парадигмальний підхід полягає в можливості прослідкувати за зміною панівних освітніх установок у підготовці майбутніх фахівців залізничного транспорту в досліджуваний період. Водночас не можна виділити однієї провідної ідеї в освіті навіть у конкретний проміжок часу, оскільки, наприклад, до вищої та нижчої освіти одночасно використовувалися різні підходи.

Аксіологічний підхід дозволяє стверджувати, що формування ціннісних орієнтацій фахівців є ефективнішим, якщо оновлення освіти відбуватиметься з урахуванням не тільки реалій і перспектив соціально-економічного розвитку країни, а й освітнього досвіду власної історико-культурної спадщини.

Узагальнено, що інтегративний підхід передбачає інтеграцію і зовнішню, і внутрішню, і змістову, і процесуальну. Усі елементи інтегративної системи взаємопов'язані та утворюють певну структуру. Розкриті характеристики підходів до підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в історичному розвитку дозволили констатувати, що їхнє використання сприяє оптимізації дослідницького процесу, а *інтеграція* забезпечує їхню сумісність.

Показано, що зміна методів навчання впродовж значних часових періодів свідчить про пошук таких притаманних елементів, які можна застосовувати з найбільшою віддачею в навчанні. Розвиток методів навчання підготовки фахівців залізничного транспорту в досліджуваній період слугує переконливим прикладом можливостей професійної освіти робити суттєві внески в теорію навчання загалом. Історичні умови і нагальна потреба готувати фахівців цілком нових для тих часів спеціальностей сприяла творчості викладачів та педагогів. Значна частина цих методів нині відроджується під іншими, сучасними назвами.

У третьому розділі – «Розвиток підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в Наддніпрянській Україні у ХІХ – на початку ХХ століття» – виявлено витoki підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту та передумови становлення залізничної галузі в Наддніпрянській Україні, визначені передумови формування галузевого підпорядкування закладів освіти Міністерству шляхів сполучення в першій половині ХІХ ст., досліджено взаємозв'язок основних подій залізничної галузі того періоду зі становленням та розвитком закладів освіти, проаналізовано проблеми підготовки майбутніх фахівців вищої, середньої і початкової ланки в досліджуваній період, виявлено, що на початку ХХ ст. в Російській імперії була створена мережа галузевих закладів освіти із ступеневою системою підготовки майбутніх фахівців для залізничної галузі, узагальнено базові положення підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в період 1920–1930-х рр.

У ХІХ ст. більша частина сучасної держави «Україна», зокрема Наддніпрянська Україна, входила до складу Російської імперії. Тому перший етап формування кадрового потенціалу вітчизняної залізничної галузі пов'язаний з подіями, які відбувалися на теренах царської Росії на межі ХVІІІ та ХІХ ст., за кілька десятків років до створення світової залізничної мережі. Створення основи державного управління системою шляхів сполучення відбувалося одночасно зі створенням відповідних закладів освіти, що становило передумови формування галузевого підпорядкування закладів освіти.

Досліджено взаємозв'язок основних подій розвитку залізничної галузі того періоду зі становленням та подальшим розвитком закладів освіти, яке простежувалося в такому: галузеве підпорядкування закладів освіти Міністерству шляхів сполучення в Російській імперії; поєднання професорами викладання в інституті з практичною роботою на посадах у галузі; розробка наукових та

технічних проектів з проблем залізничного транспорту в закладах вищої освіти паралельно з навчальним процесом підготовки кадрів для галузі; забезпечення кадрового потенціалу залізничної галузі й штату викладачів закладів освіти.

У процесі дослідження було з'ясовано, що завдяки відомчому підпорядкуванню Міністерству шляхів сполучення на початку ХХ століття в Російській імперії була створена мережа галузевих закладів освіти зі ступеневою системою підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту. Вона охоплювала початкову, середню, вищу освіту і, відповідно, заклади освіти залізничного профілю різного типу: інститути, технічні училища, загальноосвітні залізничні училища 2-го та 1 класів. Їхній розвиток базувався на спадщині підготовки майбутніх фахівців з минулого століття.

Одним із перших галузевих ЗВО в Росії був Петербурзький інститут інженерів шляхів сполучення Імператора Олександра І. Імператорське Московське інженерне училище відомства шляхів сполучення стало другим ЗВО такого типу. Його відкрили 1895 року, а 1913-го цей заклад набув статусу Московського інституту інженерів шляхів сполучення Імператора Миколи ІІ.

14 березня 1897 р. імператор видав наказ про відкриття в Києві Політехнічного інституту. Інститут мав чотири відділення: серед них механічне та інженерне, де готували інженерів залізничного транспорту. Термін навчання становив чотири роки. Передбачалося, що скорочення часу навчання досягатиметься шляхом підвищення інтенсивності викладання, скорочення канікул та екзаменаційного періоду.

У нижчих закладах освіти здійснювалася підготовка фахівців середньої ланки, зокрема в технічних залізничних училищах, залізничних училищах служби руху.

Технічні залізничні училища – нижчі заклади освіти здійснювали підготовку другорядних техніків, що працювали на залізниці машиністами, помічниками машиністів, колійними майстрами тощо. Повний курс навчання тривав п'ять років, з яких перші три були розраховані на вивчення теоретичних предметів, а наступні два роки – на практичні заняття при виконанні робіт у відомстві шляхів сполучення. Атестат видавали тільки після успішного проходження практики. Залізничні училища служби руху надавали освіту для середніх техніків, здійснювали підготовку фахівців для служби руху та комерційної роботи на залізниці. Повний курс навчання також тривав п'ять років.

Станом на 1916 р. на території царської Росії було відкрито 46 нижчих закладів освіти: Вишневолоцьке училище кондукторів шляхів сполучення, 41 технічне залізничне училище, чотири залізничні училища служби руху. Серед них – дев'ять технічних училищ (Донецьке, Катеринославське, Київське, Конотопське, Кременчуцьке, Миколаївське, Одеське, Севастопольське, Харківське) і два училища служби руху (Київське, Харківське), що здійснювали підготовку майбутніх фахівців на території сучасної держави «Україна». Це становило 24 % від загальної кількості закладів.

Початкова освіта охоплювала спеціальні школи-училища, загальноосвітні залізничні училища 1-го та 2 класів для підготовки нижчого обслуговуючого

персоналу залізниць та надання початкової освіти дітям залізничників.

1) Загальноосвітні залізничні училища 1 класу давали початкову освіту і релігійно-моральне виховання. Навчання тривало чотири роки. 2) Загальноосвітні залізничні училища 2-го класу, крім початкової фахової освіти, готували хлопців до вступу до технічних залізничних училищ МПС. Термін навчання – шість років (чотири роки для першого класу і два роки – для другого).

Ідея відомчої освіти й підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту мала виражену соціальну, демократичну просвітницьку спрямованість. Залізниці створювали умови для закріплення кадрів. Уперше на рівні спеціальних програм відомством почали заохочуватися такі суспільні явища, як династії, тому початкова освіта відіграла важливу роль у загальній системі підготовки.

Певне значення в позашкільній системі підготовки та перепідготовки фахівців середньої та нижчої ланок для залізничної галузі відігравали позашкільні заняття для службовців і ремісників та різні курси: 1) курси з підготовки залізничних агентів служби руху, не виключаючи і нижчих службовців (стрілочники, зчіплювачі, складачі поїздів, сторожі, кочегари тощо), організовувались до відкриття училищ служби руху. Термін тривалості курсів – шість місяців; 2) курси при залізничних майстернях через організацію ремісничого учнівства поділялись на такі: а) з навчанням спеціальної праці під керівництвом досвідчених майстрів, з необов'язковою грамотністю для вступу; б) чотирирічні курси з теоретичним навчанням; в) підготовка робітників залізниці для роботи машиністами та їхніми помічниками після складання спеціальних іспитів; 3) вечірні курси для практичної підготовки начальників станцій, ревізорів руху тощо. Здебільшого тривали два роки, закінчувались складанням іспитів.

Навчально-допоміжні заклади відігравали важливе значення й у процесі підготовки, і для подальшої самоосвіти, підвищення рівня професійної компетентності фахівців залізничного транспорту. Серед них технічні бібліотеки і Музеї залізничного транспорту, створені в закладах освіти, на залізницях.

Установлено, що вдосконалення форм і методів підготовки інженерів залізничного транспорту в Україні на початку ХХ ст. у ЗВО базувалась на досягненнях педагогіки професійної школи того часу, вимогах залізничної галузі: оптимізації тривалості навчального процесу в ЗВО; альтернативній відомчій ступеневій системі підготовки майбутніх фахівців для залізничної галузі; запровадженні предметної системи навчання; оптимізації розподілу часу занять; порядку зарахування оцінок для визначення розряду після закінчення ЗВО; диференційованому підході до надання освітньо-кваліфікаційних рівнів, звань, класів; органічному включенні в навчальний процес системи виробничої практики; удосконаленні організації роботи науково-технічних гуртків; організації роботи бібліотек; проведенні екскурсій на виробництво; відрядженні випускників за кордон з метою вдосконалення знань і кваліфікації.

Узагальнювальна інформація щодо цілісної структури системи підготовки фахівців залізничної галузі в Україні за часів царської Росії наведена на рис. 2.

Рис. 2 Структура системи підготовки фахівців для залізничної галузі в Україні за часів царської Росії (розроблено автором)

Аналіз історичного досвіду того періоду дозволив узагальнити базові положення підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту на історичному етапі (1920–1930-ті рр.). Деякі уроки можна отримати на основі аналізу американської моделі освіти, яка базувалася на матеріальному концептуальному підході й ідеях прагматизму, однак дозволяла мобілізувати ресурси й у стислі терміни досягти конкретного практичного результату. Досвід 1920–1930-х рр. показує, що ліквідація університетів і реорганізація спеціальних ЗВО нанесли велику шкоду освітньому процесу, негативні наслідки таких дій відчувалися протягом тривалого часу, тому доцільно ґрунтовно переглянути шляхи реорганізації вищої освіти сьогодні з урахуванням досвіду досліджуваного періоду.

Перебудова загальної системи вищої, середньої та професійної освіти породила стрімкий розвиток на початку 1930-х р. закладів освіти, передусім професійного спрямування, зокрема такі, що готували спеціалістів для залізничного транспорту: 1930-го р. – інститути інженерів залізничного транспорту в Харкові, Дніпропетровську, Києві. Усього в системі Міністерства шляхів сполучення СРСР до розпаду Радянського Союзу існувало 15 ЗВО, що випускали інженерів для залізничної галузі.

У четвертому розділі – «Розвиток підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в Західній Україні за часів Австро-Угорської імперії та Другої Речі Посполитої» – з'ясовано передумови становлення залізничної галузі та підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в першій половині XIX століття за досліджуваних часів; проведено цілісний аналіз підготовки майбутніх

фахівців залізничного транспорту на теренах Західної України за часів Австро-Угорської і Польської доби в досліджуваний період.

Під час першого поділу Польщі (1772 р.) західноукраїнські землі були інкорпоровані до складу Австрійської імперії, з 1867 р. – Австро-Угорської монархії. Стрімкий розвиток промисловості на Галичині гостро потребував фахівців технічних спеціальностей. Наказом імператора Франца Йосифа від 7 березня 1816 р. на зразок Віденської Реальної школи при церкві Св. Анни була заснована *Цісарсько-королівська реальна школа у Львові*, з трирічним терміном навчання, що вперше почала надавати початкові технічні знання своїм вихованцям і готувала спеціалістів із середньою освітою для промисловості. У 1835 р. реальна школа була реорганізована в *Цісарсько-королівську реально-торговельну академію*.

Галичина як край була дещо дискримінована в питаннях освіти, порівняно з іншими землями Австрійської імперії. Перша половина XIX ст. характеризується створенням у Галичині системи шкільництва, яка мала незначні кількісні показники розвитку вищих і нижчих типів професійних шкіл. На численні звернення громадськості краю і Галицького сейму Декретом від 24 січня 1843 р. цісар дозволив запровадження Технічного відділу в Реально-торговельній академії, яку реорганізували в *Цісарсько-королівську Технічну академію (1844–1877)*. Її урочисте відкриття відбулося 4 листопада 1844 р. Цей день вважається офіційною датою заснування Львівської політехніки.

У 1851 р. Міністерство віровизнання і освіти провело реформу професійного шкільництва. Суть її полягала в тому, що при вищих технічних школах повинні відкриватися реальні школи з підготовки молоді до технічних студій. Ті школи поділялися на вищі та нижчі з різними рівнями освіти. У 1854 р. у Львові була відкрита єдина в Галичині Повна реальна школа (з 6-річним терміном навчання), що виникла на основі нижчої реальної школи при Львівській політехніці. Реальними школами на початку другої половини XIX ст. були: трирічна – у м. Бродах, дворічні у Львові, Кракові, Снятині, Тернополі. Мережа реальних шкіл у 70-х рр. XIX ст. у Галичині була дуже незначною і складалася з 10 закладів, що становило 8,5 % від 117 шкіл в Австро-Угорщині.

У XIX ст. Східна Галичина стала головним ринком збуту товарів західних австрійських володінь і водночас однією із сировинних баз для Відня. Весь хід подальшого економічного розвитку Галичини вимагав будівництва залізниць як найбільш ефективного виду транспорту. Колія «Перемисьль – Лемберг» довжиною 98,2 км була відкрита 4 листопада 1861 р. для пасажирського і 15 листопада 1861 р. для загального руху. Саме відтоді Львів було з'єднано сталевими магістралями й із Заходом, і зі Сходом. Це була перша залізнична колія на території сучасної держави Україна. Її будівництво зумовило прискорення розвитку крайової економіки, індустріалізації краю, що, своєю чергою, потребувало великої кількості кваліфікованих кадрів усіх рівнів, особливо інженерних. Тому відкриття Цісарсько-королівської технічної академії у Львові було важливою подією для Західної України, яке заклало підвалини майбутньої навчальної бази з підготовки фахівців для залізничної галузі на майбутнє.

Ще з 1870 р. в Академії функціонували три загальні кафедри: нарисної геометрії; механіки й теорії машин; будівництва шляхів, мостів і залізниць. Цю дату можна вважати початком здійснення підготовки майбутніх інженерів саме для залізничної галузі.

У 1871 р. Львівській академії надано статус ЗВО, відповідно до освітньої реформи 1863 р., унаслідок якої освіти в Австрійській імперії поділено на вищу, середню й елементарну. У 1872/1873 н. р. оновлена академія складалася з трьох фахових шкіл: Інженерної, Будівництва, Технічної хімії та Торговельного відділу. Далі основна підготовка майбутніх фахівців залізничного транспорту здійснювалась в Інженерній школі, у якій 1873 р. було створено кафедру шляхового і гідротехнічного будівництва під керівництвом проф. Ю. Ріхтера.

Наступний етап у розвитку закладу (1877–1921 рр.) почався 8 жовтня 1877 р., коли Технічна академія отримала статус Вищої технічної школи і нову назву «Цісарсько-королівська політехнічна школа у Львові». Водночас фахові школи перейменували на факультети. Перетворення Технічної академії на Вищу політехнічну школу відкрило перед нею можливості подальшого розвитку в підготовці майбутніх інженерів для залізничної галузі.

Найбільший факультет інженерії міцнів і розвивався. Уже у 1888–1889 рр. на факультеті діяли три кафедри: I кафедра інженерії (будівництво шляхів, залізниць і тунелів, проф. Ю. Ягерман); II кафедра інженерії (водне будівництво й енциклопедія інженерії, проф. К. Скибінський); III кафедра інженерії (теорія і статика будівництва, будівництво мостів, проф. М. Тулле). З 1877 р. лекційний курс із залізниць у Політехнічній школі розпочав читати, тоді ще доцент, Роман Гостковський. У 1890 р. спеціально для проф. Р. Гостковського створили кафедру теорії залізничного транспорту. Цей предмет він читав першим в Австрії. У 1907 р. факультет інженерії поділено на два: інженерія шляхів, залізниць і мостобудування з курсом геодезії та факультет гідротехнічного будівництва.

На інших факультетах і кафедрах частково також здійснювалась підготовка майбутніх інженерів для залізничної галузі. На механічному факультеті 1910 р. була створена Кафедра залізничного машинобудування (V кафедра будови машин). До закінчення Першої світової війни нею керував професор З. Сохацький. На Архітектурному факультеті впродовж 1878/1879 – 1898/1899 н. р. проф. Ю. Захарієвич читав курс лекцій «Архітектура залізничних колій».

Питання підготовки кваліфікованих робітничих кадрів довгий час залишалось актуальною проблемою. Важливу роль у її розв'язанні відіграло відкриття 1910 р. Промислової школи у Львові на вул. Снопківській, 47. У школі відбувалась підготовка осіб, що здобували робітничі професії для подальшої роботи на залізниці. Вона готувала електромеханіків, електромонтерів, машиністів паровозів, радіотелеграфістів, колійників до 1940 р.

Після закінчення Першої світової війни відбулися значні зміни на політичній карті Європи. Розпад Австро-Угорської та Російської імперій зумовив виникнення незалежних країн, зокрема Польщі, до складу якої після короткочасного існування Західно-Української Народної Республіки 1919 р. ввійшла більша частина

Західної України. Розпочався польський період в її історії та в історії розвитку Львівської політехніки.

У перший же рік навчання за нової влади почала відбуватися ґрунтовна реорганізація її структури: приєднання окремих закладів освіти, розширення наявних і створення нових факультетів, відкриття нових кафедр і спеціальностей. Реорганізація передусім відбулася на інженерному факультеті: поділений на два 1907 р., факультет інженерії (інженерія шляхів, залізниць і мостобудування з курсом геодезії та факультет гідротехнічного будівництва), знову був об'єднаний у 1919/1920 н. р. та отримав назву «факультет сухопутної та водної інженерії». Базою підготовки інженерів залізничного транспорту стали спеціалізовані кафедри: будови залізничних колій (проф. К. Вонторек), колійництва (проф. К. Зіпсер).

Система освіти в міжвоєнній Польщі зазнала значного реформування, яке насамперед полягало в підвищенні статусу фахової освіти. Згідно із законом про освіту від 13 липня 1920 р., ЗВО підпорядковувалися безпосередньо Міністерству віровизнання і освіти, були автономними і діяли на основі власних статутів. Вищі школи поділялися на академічні та неакадемічні. Перші мали право надавати наукові ступені та користувались автономією. До таких ЗВО належала і Політехнічна школа у Львові. У період польської доби це був єдиний технічний ЗВО на землях Другої Речі Посполитої, який отримав автономію, власний статут і 13 січня 1921 р. нову назву «Львівська політехніка».

Львівська політехніка не втратила свого значення центру підготовки майбутніх інженерів для транспортної галузі, яку здійснювали на окремому Факультеті сухопутної та водної інженерії й на інших факультетах до початку Другої світової війни.

У п'ятому розділі – «Узагальнення історичного досвіду підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту у ХІХ – на початку ХХ ст. та можливості його творчого використання у сучасних умовах» – проведено порівняльний аналіз підготовки майбутніх фахівців для залізничної галузі в Україні у ХІХ – на початку ХХ ст.; виявлено відмінності в системі підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в досліджуваній період в Наддніпрянській і в Західній Україні та спільні освітні тенденції в організації навчального процесу технічних ЗВО того часу; показано реалізацію різноманітних концепцій навчання в підготовці майбутніх фахівців залізничного транспорту протягом досліджуваного періоду, визначено можливості творчого використання історичного досвіду підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту ХІХ – початку ХХ ст. у сучасних умовах.

Процеси, що відбувалися в суспільному, економічному, культурному та військово-політичному житті держав, до складу яких на той час входила Україна (Російська імперія, Австро-Угорщина і Друга Річ Посполита, СРСР), значно різнилися, що історично наклало свій відбиток на подальшому розвитку суспільних відносин та стан економіки східних і західних регіонів сучасної України.

Установлено, що система підготовки фахівців залізничного транспорту в

Наддніпрянській та в Західній Україні значно різнилася. У царській Росії в XIX ст. завдяки галузевому підпорядкуванню Міністерству шляхів сполучення була створена мережа відомчих закладів освіти із ступеневою системою підготовки, яка існувала паралельно з державною системою освіти. У Західній Україні за часів Австро-Угорської імперії підготовка майбутніх фахівців для залізничного транспорту здійснювалась на окремому факультеті інженерії Цісарсько-королівської політехнічної школи у Львові (1877–1921 рр.), у польську добу – на факультеті сухопутної та водної інженерії Львівської політехніки (1921–1939 рр.) Це – перший найстаріший заклад такого типу в Україні, який готував фахівців з різних спеціальностей, був створений і проходив всі етапи становлення на зразок європейських технічних закладів вищої освіти.

Львівська політехніка, яка підпорядковувалась Міністерству віровизнання і освіти Австро-Угорської імперії з конституційним ладом, мала більше демократичної свободи на той час. Підготовка інженерів залізничного профілю в царській Росії початку XX ст. була позбавлена багатьох проблем бюрократичного характеру університетської освіти завдяки галузевому підпорядкуванню ЗВО Міністерству шляхів сполучення, яке давало певні демократичні права і свободи відомчим закладам освіти в організації навчального процесу.

Тож центрами підготовки майбутніх інженерів для залізничної галузі з урахуванням їхнього історичного впливу на формування системи підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту на території сучасної держави Україна, в Австро-Угорській імперії була Львівська політехніка, а в царській Росії – Інститут Корпусу інженерів шляхів сполучення (пізніше отримав назву «Петербурзький інститут інженерів шляхів сполучення Імператора Олександра І», тепер – Петербурзький державний університет шляхів сполучення), Московське інженерне училище (1913 р.), перетворене на Московський інститут інженерів шляхів сполучення Імператора Миколи II, тепер – Московський державний університет шляхів сполучення); Київський політехнічний інститут Імператора Олександра II (1898 р.), тепер – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Інженерів залізничного профілю в невеликій кількості готували в Московському вищому технічному училищі (1830 р.), Петербурзькому електротехнічному інституті (1886 р.), Петербурзькому (1828 р.) і Харківському (1885 р.) технологічних інститутах, Київському інституті народного господарства (1906 р.).

Узагальнення результатів дослідження підготовки майбутніх інженерів залізничного транспорту в царській Росії та Австро-Угорській імперії в ті часи наочно представлено в табл. 1.

Досліджено, що технічні ЗВО відрізнялися між собою підпорядкуванням, терміном навчання, тривалістю обов'язкової практичної роботи на виробництві для присвоєння відповідних звань за кваліфікацією.

**Підготовка майбутніх інженерів залізничного транспорту
(кінець XIX – початок XX ст.)**

№ з/п	ЗВО	Підпорядкування	Кваліфікація	Термін підготовки	Звання за кваліфікацією
1	Петербурзький інститут інженерів шляхів сполучення Імператора Олександра I	Галузеве	Інженер	5 років	Інженер* шляхів сполучення 2-го класу
2	Московський інститут інженерів шляхів сполучення Імператора Миколи II	Галузеве	Інженер	5 років	Інженер* шляхів сполучення 2-го класу
3	Київський політехнічний інститут	Державне	Інженер	4 роки	Інженер**
4	Харківський технологічний інститут	Державне	Інженер	4 роки	Інженер**
5	Львівська політехніка	Державне	Інженер	5 років	Інженер***

Примітки: 1.* Звання інженер 1-го класу надавали інженерам 2-го класу після двох років практичної роботи в галузі і складання спеціального іспиту. 2.** Звання інженера шляхів сполучення надавалось інженерам-випускникам незалізничних інститутів після двох років практичної роботи в залізничній галузі та складання спеціального іспиту (в окремих випадках за дозволом міністра шляхів сполучення). 3.*** Випускники Львівської політехніки працювали на залізниці на інженерних посадах відповідно до підготовки за дипломом (розроблено автором).

Досліджено, що попри відмінності в загальній системі підготовки майбутніх фахівців для залізничного транспорту, в організації навчального процесу в зазначених технічних ЗВО було багато спільного: 1) у другій половині XIX – на початку XX ст. спостерігаються тенденції до утворення єдиного освітнього простору не тільки в межах окремих держав, а й практично на території всієї Європи: а) навчальні плани і програми, система оцінювання та контролю успішності знань студентів узгоджувалися між технічними ЗВО на державному рівні з дотриманням європейських освітніх стандартів; б) студенти технічних ЗВО мали змогу проходити практику й отримувати вищу освіту за кордоном; в) організовувались екскурсії з науковими, освітніми цілями за кошти державного бюджету країною й за кордон; 2) технічні ЗВО стрімко набули значення наукових центрів; 3) відбувалася гуманізація навчального процесу в технічних ЗВО того часу; 4) приділяли значну увагу вихованню та культурі студентів. Ці напрями розвитку вітчизняної освіти, що базуються на історичному досвіді спільних освітніх тенденцій, можна вважати перспективними в подальшому наближенні

вищої школи України до вимог Болонського процесу з метою надання студентам можливості продовжувати навчання за кордоном або переходити з одного закладу освіти до іншого за кількістю зарахованих кредитів.

Загальні тенденції до створення єдиного освітнього європейського простору, які спостерігалися до російського жовтневого перевороту 1917 року в Європі між технічними ЗВО, були зруйновані на території Наддніпрянської України із її входженням до складу СРСР. За радянських часів українська вища технічна освіта розвивалась окремим шляхом. І тільки після створення незалежної держави Україна, із підписанням Болонської угоди виникла можливість поступового повернення нашої держави до єдиного освітнього європейського простору, що, безперечно, актуалізує на сучасному етапі врахування історичного досвіду підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в ХІХ – початку ХХ ст.

Показано, що в підготовці майбутніх фахівців залізничного транспорту протягом досліджуваного періоду реалізувалися різноманітні концепції навчання, які розглядаються в метакласифікації традиційної, педоцентричної та суб'єкт-суб'єктної концепцій (дидактичного енциклопедизму, дидактичного формалізму, кібернетичної, поетапного формування розумових дій у процесі навчання тощо). Кожна з них мала переваги і недоліки, які нині аналізуються в контексті інноваційних теорій навчання майбутніх фахівців залізничного транспорту для використання на сучасному етапі.

Установлено, що вже з початку ХІХ ст. спостерігався тісний взаємозв'язок галузі з закладами освіти: 1) галузеве підпорядкування закладів освіти Міністерству шляхів сполучення в Російській імперії; 2) поєднання професорами викладання в інституті з практичною роботою на посадах у галузі; 3) розробка наукових та технічних проектів з проблем залізничного транспорту в ЗВО паралельно з навчальним процесом підготовки кадрів для галузі; 4) забезпечення кадрового потенціалу залізничної галузі й штату викладачів закладів освіти. Кожен із цих факторів є актуальним на сьогодні й заслуговує на використання тією чи іншою мірою в підготовці майбутніх фахівців для залізничного транспорту.

Зокрема, заслуговує на увагу і досвід використання на сучасному етапі організації навчального процесу Львівської політехніки наприкінці ХІХ ст. У політехнічній школі згідно зі Статутом 1897 р. діяв принцип вільного викладання і навчання, який передбачав право вибору студентами вивчення певних дисциплін і практичних досліджень із переліку всіх дисциплін за навчальними планами, складеними Колегією професорів.

Виявлено, що принцип вільного викладання і навчання заслуговує на подальше дослідження з метою можливості його впровадження в навчальний процес сучасної вищої технічної школи, зокрема підготовки майбутніх інженерів залізничного транспорту, у світлі вимог Болонського процесу.

У системі оцінювання враховувався не тільки рівень успішності знань студентів, а й ставлення до навчання – «цілком відповідальне», «відповідальне», «невідповідальне». *Сьогодні доцільність зазначеного складника системи оцінювання рівня успішності знань студентів у сучасній інтерпретації варто*

було б враховувати при створенні нових положень з оцінювання успішності знань у підготовці майбутніх інженерів залізничного транспорту.

Особливо актуальним для використання на сучасному етапі є положення про часткове або повне звільнення студента від оплати за навчання при обґрунтуванні своєї недостатньої платоспроможності за умови хорошої поведінки й успішності. Сьогодні з метою вдосконалення одним зі складників мотивації до навчання є питання застосування механізму оплати за навчання студентів-контрактників. При відмінній успішності, за умови активної участі в студентській науково-дослідній роботі і громадському житті закладу освіти, студентів зазначеної категорії можливо було б також частково або повністю звільнити від оплати чи переводити їх на державну форму навчання.

Крім звичайних студентів, Львівську політехніку мали можливість відвідувати надзвичайні слухачі, які отримували тільки посвідчення про відвідування занять і приватні свідоцтва про підвищення рівня знань від тих професорів, заняття яких вони відвідували. За аналогією, на сучасному етапі було б корисним організувати проходження курсів з окремих дисциплін (наприклад, з іноземної мови, з комп'ютерних технологій, з промислового дизайну тощо) з метою підвищення загального рівня знань для окремих категорій слухачів (студентів і викладачів інших ЗВО, професіоналів, аматорів).

Вважаємо за доцільне створення при ЗВО дієвих піклувальних рад, до яких би входили представники роботодавців, органів влади, зацікавлені організації та особи, відродження фахової підготовки як умови їхнього подальшого успішного навчання. Практичним упровадженням дисертаційного дослідження став розроблений елективний курс «Підготовка фахівців залізничного профілю в Україні (XIX – початок XX ст.). Історична спадщина».

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження засвідчили результативність вирішення поставлених завдань і дали підстави для формулювання таких **висновків**:

1. Здійснено джерельний аналіз досліджуваної проблеми в педагогічній теорії і практиці: проаналізовані праці недостатньо характеризують генезу здійснення підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в закладах освіти України в XIX – на початку XX ст., не простежено в динаміці її становлення і розвиток; не досліджено вплив основних подій, що відбувалися в залізничній галузі, на розвиток підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в XIX – на початку XX ст. та які особливості були притаманні системам підготовки фахівців в умовах держав із різними суспільними устроями, до складу яких на той час входила Україна. Усе це потребує детального вивчення і в плані виявлення історичного значення аналізованих подій, і в ракурсі врахування позитивного досвіду та використання його в сучасних умовах перебудови освіти в Україні.

Визначено проблеми, які потребують дослідження, як-от: виявлення особливостей підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в закладах освіти в XIX – на початку XX ст.; розроблення класифікації історичних джерел

для цього періоду; розроблення періодизації розвитку історико-педагогічних досліджень щодо сутності та змісту підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту XIX – початку XX ст.; виокремлення теоретико-методологічного та методичного блоків, що містять обґрунтування методологічних основ дослідження та використання основних загальнонаукових підходів до дослідження; розкривають можливості методик навчання майбутніх фахівців залізничного транспорту в їхньому історичному розвитку; висвітлення результатів загального та порівняльного аналізу системи підготовки фахівців для залізничної галузі в XIX – на початку XX ст. у Наддніпрянській і Західній Україні; розкриття еволюції педагогічних систем і концепцій навчання XIX – початку XX ст. в контексті підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту; розробка перспектив і шляхів використання історичного досвіду підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в контексті сучасних освітніх реформ.

2. Виявлено специфіку підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в період XIX – на початку XX ст., зокрема урахування міжнародного характеру залізничної галузі; специфіки підготовки гуманітарно-технічної еліти; конкретизації та коригування загальних і спеціальних цілей навчання майбутніх інженерів залізничного транспорту; розроблення та впровадження спецкурсів професійних дисциплін із ключових проблем залізничної галузі; орієнтації на сучасний стан і прогностичні напрями розвитку залізничного транспорту в контексті світових тенденцій економічної та суспільної інтеграції європейських країн; розроблення конкретних шляхів модернізації процесу навчання для технічних університетів залізничного транспорту.

Розроблено авторську класифікацію історичних джерел щодо підготовки майбутніх фахівців залізничного профілю і конкретизовано її на окремих прикладах. Наявні матеріали слугували джерельною базою нашого дослідження: 1) державні документи, протоколи засідань і з'їздів залізничників різних рівнів, укази, договори, матеріали виставок, конкурсів та інші документи; 2) періодична галузева преса; 3) матеріали, що стосуються розвитку галузевої науки й техніки; 4) матеріали щодо внеску вчених у розвиток галузі і професійної педагогіки; 5) матеріали щодо історії розвитку окремих локальних залізниць; 6) документи й матеріали з досвіду та історії галузевих закладів освіти і політехнічних інститутів; 7) матеріали галузевих музеїв і виставок залізничного транспорту; 8) наявні на той час підручники, посібники, навчальні курси й інша науково-методична література. Авторську класифікацію змістовно доповнено і ілюстровано додатками, розробленими на її основі.

3. Запропоновано подвійну періодизацію розвитку підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту XIX – початку XX століть на основі визначених концептуальних аспектів: зовнішню (цілісну для опису загальної історичної епохи, у якій розвивається досліджуване педагогічне явище) і внутрішню (конкретну для хронологічних меж досліджуваного періоду). Такий підхід дозволяє розглядати досліджуваний період не відособлено, а в контексті загального історичного розвитку досліджуваного явища. З цією метою враховано такі провідні аспекти: загальний хронологічний (періодизація за основними

історичними подіями); галузево-хронологічний (періодизація за основними подіями в розвитку галузі); історико-педагогічний (періодизація за основними періодами в розвитку педагогічної науки); змістово-методичний (зміни в змісті, переліку дисциплін, часі навчання, кваліфікаційних вимогах, використанні інноваційних технологій, методів та засобів навчання тощо).

На основі аналізу історичних подій у розвитку залізничної галузі та освіти обґрунтовано внутрішню періодизацію: I етап (1806–1835 рр.) – передумови для створення закладів освіти залізничного профілю і вихід першого підручника в цій галузі; II етап (1836–1869 рр.) – включення в програми профільних закладів освіти тематики підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту; III етап (1870–1890-ті роки) – пік у прокладанні залізниць і відкриття закладів освіти залізничного профілю на території України; IV етап (1900–1914 рр.) – період до Першої світової війни; V етап (1914–1918 рр.) – період Першої світової війни; VI етап (1919–1929 рр.) – післявоєнний період і ліквідація українських університетів; VII етап (30-ті роки ХХ століття) – початок відкриття ЗВО залізничного профілю як переломний момент у підготовці майбутніх фахівців залізничного транспорту на теренах України.

4. Обґрунтовано методологічні основи дослідження. З’ясовано, що в кожен період протягом ХІХ – початку ХХ ст. у підготовці майбутніх фахівців залізничного транспорту відображалися зміни не лише технічні, галузеві та освітньо-парадигмальні, а передусім – відбувалася зміна методологічних підходів. З початку ХІХ ст., коли фактично методологія педагогіки ще тільки зароджувалася, і закінчуючи сучасним періодом, коли мова йде вже про системну методологію в педагогіці, професійна освіта фахівців залізничного транспорту суттєво змінювала і свою значущість, і змістове наповнення. Обґрунтовано методологічні основи підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту і показано, що їхня динаміка та еволюція є провідними напрямками, які дозволяють не просто використовувати історичний досвід підготовки майбутніх фахівців, а й оптимізувати і прогнозувати його розвиток.

У роботі обґрунтовано методологічні засади та визначено загальнонаукові підходи дослідження, їхню еволюцію і домінування на певних історичних етапах у підготовці майбутніх фахівців залізничного транспорту: синергетичний, акмеологічний, компетентнісний, діяльнісний, гуманістичний і культурологічний, аксіологічний, парадигмальний та інтегративний підходи.

5. Виявлено можливості методик навчання майбутніх фахівців залізничного транспорту в їхньому історичному розвитку. Показано, що вдосконалення форм і методів підготовки майбутніх інженерів залізничного транспорту в Україні на початку ХХ ст. у ЗВО базувалось на досягненнях педагогіки професійної школи того часу, вимог залізничної галузі: оптимізації тривалості навчального процесу в ЗВО; альтернативній відомчій ступеневій системі підготовки майбутніх фахівців для залізничної галузі; запровадженні предметної системи навчання; оптимізації розподілу часу занять; порядку зарахування оцінок для визначення розряду після закінчення ЗВО; диференційованому підході до надання освітньо-кваліфікаційних рівнів, звань, класів; органічному включенні в навчальний процес системи

виробничої практики тощо.

6. Проведено загальний та порівняльний аналіз підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в XIX – на початку XX століття в Наддніпрянській і Західній Україні. Виявлено значні відмінності в системі підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в досліджуваний період. У царській Росії, завдяки галузевому підпорядкуванню Міністерству шляхів сполучення, одночасно з державною системою освіти, була створена мережа відомчих навчальних закладів із ступеневою системою підготовки. Вона охоплювала початкову, середню, вищу освіту; позашкільні заняття для службовців і ремісників (курси при залізничних майстернях, вечірні курси, тощо); навчально-допоміжні заклади (технічні бібліотеки і музеї залізничного транспорту) і, відповідно, заклади освіти залізничного профілю різного типу: інститути, технічні залізничні училища, залізничні училища служби руху, загальноосвітні залізничні училища 2-го та 1 класів. У Західній Україні за часів Австро-Угорської імперії та польської доби підготовка майбутніх фахівців залізничного транспорту здійснювалась на окремому факультеті інженерії Цісарсько-королівської політехнічної школи у Львові (1877–1921 рр.).

Установлено, що, попри відмінності в загальній системі підготовки майбутніх фахівців для залізничного транспорту, в організації навчального процесу в зазначених технічних ЗВО було багато спільного: 1) у другій половині XIX – на початку XX ст. спостерігаються тенденції до утворення єдиного освітнього простору не тільки в межах окремих держав, а й практично на території всієї Європи: а) навчальні плани і програми, система оцінювання та контролю успішності знань студентів узгоджувалися між технічними ЗВО на державному рівні з дотриманням європейських освітніх стандартів; б) студенти технічних ЗВО мали змогу проходити практику й отримувати вищу освіту за кордоном; 2) ЗВО стрімко набували значення наукових центрів; 3) відбувалася гуманізація навчального процесу в технічних ЗВО того часу; 4) приділялася значна увага вихованню та культурі студентів. Ці напрями розвитку вітчизняної освіти, що базуються на історичному досвіді спільних освітніх тенденцій, можна вважати перспективними в подальшому наближенні вищої школи України до вимог Болонського процесу з метою надати студентам можливості продовжувати навчання за кордоном або переходити з одного закладу освіти до іншого за кількістю зарахованих кредитів.

7. Виявлено тенденції та еволюцію педагогічних систем і концепцій навчання XIX – початку XX ст. в контексті підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту. Окремі проблеми сучасної системи підготовки майбутніх фахівців для залізничної галузі дуже схожі з тими, які виникали понад сто років тому. Переважна кількість наукових і технічних розробок з проблем залізничного транспорту в XIX столітті виконувалася в ЗВО паралельно з навчальним процесом підготовки кадрів для галузі. Така стратегія, характерна для сучасної Європи, є перспективною і для України.

Показано, що в підготовці майбутніх фахівців залізничного транспорту протягом досліджуваного періоду реалізувалися різноманітні концепції навчання,

які розглядаються в метакласифікації традиційної, педоцентричної та суб'єкт-суб'єктної концепцій (дидактичного енциклопедизму, дидактичного формалізму, кібернетичної, поетапного формування розумових дій у процесі навчання тощо).

8. Визначено перспективи і шляхи використання історичного досвіду підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в контексті сучасних освітніх систем. Зокрема доцільне створення при ЗВО дієвих піклувальних рад, до яких би входили представники виробництва, бізнесу, органів влади, зацікавлені організації та особи; відродження допрофесійної підготовки як умови подальшого успішного навчання студентів; участь роботодавців у розробленні професійних стандартів, сучасних засобів навчання; поглиблення міжнародної співпраці, зокрема приєднання до міжнародних договорів та проектів.

Установлено, що вже з початку ХІХ ст. простежувався тісний взаємозв'язок галузі з закладами освіти: галузеве підпорядкування закладів освіти Міністерству шляхів сполучення в Російській імперії; поєднання професорами викладання в інституті з практичною роботою на посадах у галузі; розробка наукових та технічних проектів з проблем залізничного транспорту в ЗВО паралельно з навчальним процесом підготовки кадрів для галузі; забезпечення кадрового потенціалу залізничної галузі й штату викладачів закладів освіти. Кожен із цих факторів є актуальним на сьогодні й заслуговує на використання тією чи іншою мірою в підготовці майбутніх фахівців залізничного транспорту.

Аналіз джерельної бази засвідчив, що в історії залізничної освіти України є численні позитивні приклади діяльності окремих закладів освіти, які постійно вдосконалювали підготовку майбутніх фахівців залізничного профілю. Зокрема, заслуговує на увагу досвід використання на сучасному етапі організації навчального процесу Львівської політехніки наприкінці ХІХ ст.: 1) принцип вільного викладання і навчання; 2) урахування при оцінюванні успішності знань студентів у сучасній інтерпретації ставлення до навчання; 3) положення про часткове або повне звільнення студента від оплати за навчання; 4) організація курсів з окремих дисциплін за принципом надзвичайних слухачів Львівської політехніки.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми і засвідчує потребу в подальшій розробці таких питань: виявлення особливостей розвитку підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Шаргун Т. О. Підготовка майбутніх фахівців залізничного транспорту в Україні (ХІХ – початок ХХ століття) : [моногр.]. Львів : СПОЛОМ, 2017. 448 с.
2. Шаргун Т. О. Генеза професійно-особистісного розвитку інженера протягом ХІХ – ХХ століть. *Теоретико-методичні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів* : [кол. моногр.]. Львів : вид-во Львівської політехніки, 2017. С. 305–319.

3. Шаргун Т. Досвід підготовки фахівців залізничного транспорту в Україні: постановка проблеми. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Сер.: Педагогіка та психологія. Чернівці: ЧНУ, 2012. Вип. 627. С. 165–171.
4. Шаргун Т. Історичний аспект підготовки фахівців залізничного транспорту в Україні (XX – початок XXI століття). *Молодь і ринок: щомісячн. наук.-пед. журн.* Дрогобич, 2012. № 11 (94). С. 64–68.
5. Шаргун Т. А. Проблема профессиональной подготовки специалистов железнодорожного транспорта в XX – начале XXI столетия. *Молодой учёный: науч. журн.* 2013. № 9 (56). С. 424–427.
6. Шаргун Т. О. Особливості підготовки фахівців залізничного транспорту в Україні у 20–30-х рр. XX ст. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя, 2013. Вип. 28 (81). С. 46–52.
7. Шаргун Т.О. Гуманізація професійної підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту (кінець XX – початок XXI століття). *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя, 2013. Вип. 29 (82). С. 102–108.
8. Шаргун Т.О. Проблема підготовки фахівців залізничного транспорту в умовах інформаційного суспільства кінця XX – початку XXI століття. *Вища освіта України*: теорет. та наук.-метод. журн. Київ; Ялта, 2013. № 3 (50), дод. 1, т. 2 : Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. С. 249–252.
9. Шаргун Т. О. Витоки професійної підготовки майбутніх фахівців залізничного профілю в Україні (перша половина XIX століття). *Науковий огляд*: наук. журн. 2014. № 5 (6). С. 128–138.
10. Шаргун Т. О. Підготовка фахівців залізничного транспорту в контексті основних концепцій навчання другої половини XIX та XX століття. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. праць. Київ; Вінниця: Планер, 2014. Вип. 39. С. 475–480.
11. Шаргун Т. О. Професійна підготовка майбутніх залізничників: педагогічні аспекти класифікації історичних джерел. *Педагогічний альманах*: зб. наук. праць. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. Вип. 23. С. 307–314.
12. Шаргун Т. А. Основные направления использования информационных технологий в подготовке специалистов железнодорожного транспорта (конец XX – начало XXI ст.). *The Unity of Science: International scientific professional periodical journal*. Vienna, 2015. Vol. 2. P. 31–34.
13. Шаргун Т. О. Концептуальний підхід до історичного досвіду професійної підготовки фахівців залізничного транспорту (XX – початок XXI століття). *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*: зб. наук. праць. Сер. 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. Київ: вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. Вип. 24 (34). С. 80–85.

14. Шаргун Т. О. Становлення професійної підготовки фахівців залізничного профілю в Україні (друга половина XIX століття). *Молодий вчений*: наук. журн. 2015. № 2 (17), ч. IV. С. 144–150.
15. Шаргун Т. О. Актуальність проблеми підготовки фахівців середньої ланки для залізничної галузі в Україні на початку XX століття. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2016. Вип. 51 (104). С. 43–53.
16. Шаргун Т. О. Досвід підготовки інженерів залізничного транспорту у провідних навчальних закладах України на початку XX століття. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. праць. Харків, 2016. № 52–53. С. 166–173.
17. Шаргун Т. О. Роль провідних вищих технічних навчальних закладів у становленні транспортної науки в Україні (XIX – початок XX ст.). *Педагогічні науки*: зб. наук. праць. Херсон: Гельветика, 2016. Вип. LXXIV, т. 1. С. 75–80.
18. Шаргун Т. О. Система підготовки фахівців залізничного транспорту в Україні за часів Царської Росії (1900–1917 рр.). *Педагогічні науки*: зб. наук. праць. Херсон: Гельветика, 2016. Вип. LXXIII, т. 1. С. 40–44.
19. Шаргун Т. Підготовка фахівців залізничного транспорту у Західній Україні за часів Австро-Угорської доби (друга половина XIX – початок XX ст.). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2017. № 6 (70). С. 214–226.
20. Шаргун Т. О. Значення початкової галузевої освіти у загальній системі підготовки фахівців залізничної галузі в Україні на початку XX ст. *Вісник Черкаського університету*: наук. журн. Сер.: Педагогічні науки. Черкаси: вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2017. Вип. 2. С. 143–148.
21. Шаргун Т. О. Історичний досвід забезпечення кадрового потенціалу у залізничній галузі в Україні у XIX ст. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*: зб. наук. праць. Сер. 13: Проблеми трудової та професійної підготовки. Київ: вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 9. С. 95–99.
22. Шаргун Т. О. Особливості становлення залізничної галузі у першій половині XIX ст. у Західній Україні за часів Австро-Угорської доби. *Педагогічні науки*: зб. наук. праць. Херсон: Гельветика, 2017. Вип. LXXVI, т. 1. С. 73–77.
23. Шаргун Т. О. Періодизація історичного розвитку підготовки фахівців залізничного транспорту в Україні (XIX – початок XX століття). *Педагогічний альманах*: зб. наук. праць. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2017. Вип. 34. С. 319–325.
24. Шаргун Т. О. Порівняльний аналіз системи підготовки фахівців для залізничної галузі у XIX – на початку XX ст. у Наддніпрянській і Західній Україні. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2017. Вип. 54 (107). С. 61–73.
25. Шаргун Т. О. Стан підготовки фахівців залізничного транспорту та розвиток залізничної галузі у Західній Україні за часів польської доби (1919–

1939 рр.). *Педагогічний альманах*: зб. наук. праць. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2017. Вип. 35. С. 327–334.

26. Шаргун Т. О. Становлення підготовки фахівців для залізничної галузі в першій половині XIX ст. у Західній Україні за часів Австро-Угорської доби. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2017. Вип. 53 (106). С. 46–54.

Опубліковані праці апробаційного характеру

27. Шаргун Т. О. Проблема підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в Україні: досвід і перспективи. *Людина і світова глобалізація: перспективи та межі розвитку*: тези міжнар. наук. конф. (Дніпропетровськ, 22–23 лист. 2012 р.). Дніпропетровськ: вид-во ДНУЗТ ім. акад. В. Лазаряна, 2012. С. 85–86.

28. Шаргун Т. О. Періодизація в історії підготовки фахівців залізничного транспорту в Україні. *Людина і світова глобалізація: перспективи та межі розвитку*: тези міжнар. наук. конф. (Дніпропетровськ, 21–22 лист. 2013 р.). Дніпропетровськ: вид-во ДНУЗТ ім. акад. В. Лазаряна, 2013. С. 50–51.

29. Шаргун Т. О. Підготовка фахівців залізничного транспорту в Україні: історичний досвід та перспективи. *Науковий вісник інноваційних технологій*: наук.-метод. вид. [Парадигми сучасної освіти і науки: теорія, методика, практика: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Кіровоград, 12 лист. 2013 р.)]. Кіровоград: Наук.-дослід. центр інноваційних технологій, 2013. № 2 (4). С. 184–189.

30. Шаргун Т. А. Гуманізація как составляющая профессиональной подготовки будущих специалистов железнодорожного транспорта (конец XX – начало XXI столетия). *Категория «социального» в современной педагогике и психологии*: матеріали 2-й науч.-практ. конф. (заочної) с междунар. участием (Ульяновск, 2–3 апреля 2014 г.). Ульяновск: SIMJET, 2014. Ч. 1. С. 514–519.

31. Шаргун Т. О. Базові положення підготовки фахівців залізничного транспорту в Україні у 20–30-х роках XX століття. *МНПІК «Науковий потенціал 2014»*: матеріали десятої міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 25–27 берез. 2014 р.). Київ: ТОВ ТК Меганом, 2014. С. 98–104.

32. Шаргун Т. О. Історико-педагогічний підхід до професійної підготовки фахівців залізничного транспорту. *Соціально-педагогічна парадигма виховання: сутність та шляхи реалізації*: тези допов. міжнар. наук.-практ. конф. (Ніжин, 25–26 верес. 2014 р.). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2014. С. 204–206.

33. Шаргун Т. О. Історичний аспект підготовки фахівців залізничного транспорту в Україні (XX – початок XXI століття). *Методологічний підхід. Педагогічні та психологічні науки: виклики і сьогодення*: зб. тез наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8 серп. 2014 р.). Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2014. С. 75–77.

34. Шаргун Т. О. Педагогічні аспекти класифікації історичних джерел щодо професійної підготовки майбутніх залізничників. *Теорія і практика освіти в сучасному світі*: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 12–13 груд. 2014 р.). Херсон: Гельветика, 2014. С. 55–58.

35. Шаргун Т. А. Концептуальный аспект изучения исторического опыта профессиональной подготовки специалистов железнодорожного транспорта (XX – начало XXI ст.). *Be Smart: proceedings of the International scientific-practical web-congress of pedagogues and psychologies* (Geneva, 17–18th of February, 2015.). Geneva: Publishing Center of the European Association of pedagogues and psychologies «Science», 2015. Vol. 1. P. 49–54.

36. Шаргун Т. О. Гуманізація професійної підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту. *Проблеми та перспективи розвитку залізничного транспорту: тези доповідей 75 міжнар. наук.-практ. конф.* (Дніпропетровськ, 14–15 трав. 2015 р.). Дніпропетровськ: вид-во ДНУЗТ, 2015. С. 466–468.

37. Шаргун Т. О. Проблема підготовки фахівців залізничного транспорту в Україні на сучасному етапі. *Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.:* зб. тез наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 30–31 січня 2015 р.). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2015. С. 93–95.

38. Шаргун Т. О. Освітні концепції другої половини XIX–XX століття у підготовці фахівців залізничного транспорту. *Особистість в екстремальних умовах:* зб. статей VII всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Львів, 20 трав. 2015 р.). Львів: ЛДУ БЖД, 2015. С. 331–335.

39. Шаргун Т. О. Загальнопедагогічний аспект класифікації історичних джерел професійної підготовки майбутніх залізничників. *Pedagogika. Współczesne tendencje w nauce i edukacji: zbiór artykułów naukowych Konferencji Międzynarodowej Naukowo Praktycznej* (Kraków 30.10.2016–31.10.2016). Warszawa: Sp. z o. o. «Diamond trading tour», 2016. S. 115–118.

40. Шаргун Т. А. Влияние основных событий в железнодорожной отрасли на формирование профессиональной подготовки специалистов-железнодорожников в Царской России (первая половина XIX ст.). *МНІК «Сучасна наука в мережі Internet»:* матеріали XIII міжнар. наук. інтернет-конф. (Київ, 20–22 лютого 2017 р.). Київ: ТК Меганом, 2017. С. 43–52.

41. Шаргун Т. О. Перший етап формування кадрового потенціалу вітчизняної залізничної галузі (перша половина XIX століття). *Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.:* зб. тез наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 27–28 січня 2017 р.). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2017. С. 121–123.

42. Шаргун Т. О. Проблеми становлення професійної підготовки фахівців залізничного профілю в Україні (друга половина XIX століття). *Pedagogika. Badania podstawowe i stosowane: wyzwania i wyniki:* zbiór artykułów naukowych Konferencji Międzynarodowej Naukowo Praktycznej (Gdansk 30.05.2017–31.05.2017). Warszawa: Sp. z o. o. «Diamond trading tour», 2017. S. 28–32.

43. Шаргун Т. О. Становлення професійної підготовки інженерів залізничного профілю в Україні (перша половина XIX століття). *Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук:* матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 3–4 лютого 2017 р.). Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. С. 28–30.

44. Шаргун Т. О. Становлення професійної підготовки інженерів залізничного профілю в Україні (друга половина ХІХ століття). *Психологія та педагогіка у ХХІ столітті: перспективні та пріоритетні напрямки досліджень*: зб. тез наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 2–3 черв. 2017 р.). Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. С. 9–12.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

45. Шаргун Т. Формування професійної компетентності майбутніх інженерів як педагогічна проблема. *Освітнянські обрії: реалії та перспективи*: зб. наук. праць. Київ: ПЕТО, 2007. № 3. С. 151–155.

46. Шаргун Т. О. Інноваційні підходи у викладанні іноземних мов у вищих технічних навчальних закладах. *Гуманітаризація вищої освіти*: матеріали міжнар. наук. конф. (Дніпропетровськ, 29–30 лист. 2007 р.). Дніпропетровськ: вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна, 2007. С. 104–105.

47. Шаргун Т. О. Проблеми формування професійної компетентності майбутніх інженерів у професійній педагогіці. *Проблеми підготовки педагога професійного навчання: теорія і практика*: матеріали всеукр. наук.-метод. конф. (Кривий Ріг, 19–22 лист. 2007 р.). Кривий Ріг, 2007. С. 90–92.

48. Шаргун Т. Компетентнісний підхід в навчанні фахівців залізничного транспорту. *Педагогіка і психологія професійної освіти*: наук.-метод. журн. Львів, 2008. № 2. С. 73–80.

49. Шаргун Т. Полілінгвальний підхід у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців залізничного транспорту. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Сер.: Педагогіка. Тернопіль, 2008. № 4. С. 59–62.

50. Шаргун Т. О. Моделювання процесу вивчення професійних дисциплін іноземними мовами у підготовці майбутніх інженерів. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*: щоквартал. наук.-практ. журн. Харків, 2008. № 1. С. 73–78.

51. Шаргун Т. О. Основні напрями формування професійної компетентності майбутніх інженерів залізничного транспорту. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. праць. Київ–Вінниця, 2008. Вип. 17. С. 460–464.

52. Шаргун Т. Формування професійної компетентності у майбутніх фахівців залізничного транспорту у процесі професійної підготовки. *Інтегративні процеси у професійній освіті: Львівська наукова школа*: зб. наук. праць. Львів: Сполом, 2010. С. 134–140.

53. Шаргун Т. О. Особливості використання інформаційних технологій у підготовці майбутніх фахівців залізничного транспорту. *Педагогічні та психологічні науки: історія розвитку, сучасний стан та перспективи досліджень*: зб. наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 17–18 жовт. 2014 р.). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2014. С. 92–95.

54. Шаргун Т. Матеріали до елективного курсу. Підготовка фахівців залізничного профілю в Україні. Історична спадщина. Сер.: Становлення підготовки фахівців-залізничників у ХІХ – на початку ХХ століття в Західній

Україні за часів Австро-Угорської та Польської доби. Львів: ЛФ ДНУЗТ, 2015. 41 с.

55. Шаргун Т. Матеріали до елективного курсу. Підготовка фахівців залізничного профілю в Україні. Історична спадщина. Сер.: Наддніпрянська Україна. Львів: СПОЛОМ, 2016. 36 с.

АНОТАЦІЇ

Шаргун Т. О. Розвиток теоретичних та методичних засад підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в Україні (XIX – початок XX століття). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». – Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія МОН України, Хмельницький, 2018.

У дисертації проведено загальний та порівняльний аналіз підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту в XIX – на початку XX ст. у Наддніпрянській і Західній Україні. Установлено відмінності та спільні тенденції в системі підготовки майбутніх фахівців для залізничної галузі в Наддніпрянській Україні за часів Російської імперії, у 1920–1930-х рр. у складі СРСР і на теренах Західної України за часів Австро-Угорської і Другої Речі Посполитої. Виявлено, що в досліджуваній період простежувались взаємозалежність та взаємовплив подій у залізничній галузі та в підготовці фахівців залізничного транспорту. Розроблено авторську класифікацію історичних джерел щодо підготовки майбутніх фахівців залізничного профілю. Запропоновано подвійну періодизацію: зовнішню (для опису загального історичної епохи, у якій розвивалося досліджуване педагогічне явище) та внутрішню (конкретну для хронологічних меж дослідження).

Розроблено елективний курс «Професійна підготовка фахівців залізничного профілю (XIX – початок XX ст.). Історична спадщина» щодо практичного застосування окремих результатів цього історико-педагогічного дослідження.

Ключові слова: розвиток, теоретичні та методичні засади, підготовка, майбутні фахівці залізничного транспорту, Україна, XIX – початок XX ст.

Шаргун Т. А. Развитие теоретических и методических основ подготовки будущих специалистов железнодорожного транспорта в Украине (XIX – начало XX века). – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики». – Хмельницкая гуманитарно-педагогическая академия МОН Украины, Хмельницкий, 2018.

В диссертации проведен общий и сравнительный анализ подготовки будущих специалистов железнодорожного транспорта в XIX – начале XX века в Надднепрянской и Западной Украине. Установлены различия и общие тенденции в системе подготовки будущих специалистов для железнодорожной отрасли в

Надднепрянской Украине во времена Российской империи, в 1920–1930-х гг. в составе СССР и в Западной Украине во времена правления Австро-Венгерской империи и Второй Речи Посполитой. Выявлено, что в исследуемый период прослеживались взаимозависимость и взаимовлияние событий в железнодорожной отрасли и в подготовке специалистов железнодорожного транспорта. Разработана авторская классификация исторических источников по профессиональной подготовке будущих специалистов железнодорожного профиля. Предложена двойная периодизация: внешняя (для описания общей исторической эпохи, в которой развивалось исследуемое педагогическое явление) и внутренняя (конкретная для хронологических рамок исследования). Разработан элективный курс «Профессиональная подготовка специалистов железнодорожного профиля (XIX – начало XX в.). Историческое наследие» с целью практического применения отдельных результатов данного историко-педагогического исследования.

Ключевые слова: развитие, теоретические и методические основы, подготовка, будущие специалисты железнодорожного транспорта, Украина, XIX – начало XX века.

Shargun T. O. Development of Theoretical and Methodological Principles of Training of the Future Specialists of Railway Transport in Ukraine (the XIX – Beginning of the XX Century). – Qualifying scientific work as a manuscript .

Thesis for obtaining a scientific degree of Doctor of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.01 «General Pedagogy and History of Pedagogy». – Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy Ministry of Education and Science of Ukraine, Khmelnytskyi, 2018.

In the dissertation the general and comparative analysis of training of the future specialists of railway transport in the XIX – beginning of the XX century in the Dnieper and Western Ukraine has been conducted. Significant differences have been found in the training system of the future specialists of the railway transport in the investigated period. In tsarist Russia, thanks to the branch subordination to the Ministry of Transport, simultaneously with the state education system, the network of departmental educational institutions with the graded system of training has been created. In western Ukraine during the Austro-Hungarian Empire and the Polish period, the training of the future specialists of the railway transport has been carried out at the separate faculty of engineering «Caesar -Royal Polytechnic School in Lviv» (1877–1921).

It has been established that, in spite of differences in the general system of preparation of the future specialists of the railway transport, there was much in common in the organization of the educational process in the above mentioned technical institutions of higher education. 1) At the beginning of the twentieth century there were tendencies towards the formation of the single educational space not only within individual states, but practically throughout the whole of Europe: a) curricula and programs, the system for assessing and controlling the success of students' knowledge were coordinated with the technical higher education institutions at the state levels of compliance with European educational standards; b) students had the opportunity to

practice and receive higher education abroad; c) excursions with scientific and educational purposes were organized for the state budget funds in the country and abroad. 2) Technical institutions of higher education have rapidly acquired the value of scientific centres. 3) There was humanization of the educational process in technical higher education institutions at that time. 4) Considerable attention was paid to the education and culture of students.

The author's classification of historical sources concerning the training of the future specialists of the railway profile has been developed and specified on individual examples.

A double periodization has proposed for the development of training of the future railway specialists XIX – beginning of the XX centuries on the basis of certain conceptual aspects: external (integral for the description of the general historical epoch in which the studied pedagogical phenomenon develops) and internal (specific for the chronological boundaries of the period under study).

The methodological principles and the general scientific approaches of the research, their evolution and dominance at certain historical stages in preparation of the future specialists of the railway transport have been grounded in the research: synergetic, acmeological, competence, activity, humanistic and culturological, axiological, paradigm and integrative approaches.

The possibilities of application of methods of training of the future specialists of railway transport in their historical development have been revealed. It is shown that the improvement of the forms and methods of training of the future engineers for the railway industry in Ukraine in the XIX – beginning of the XX centuries was based on the achievements of the pedagogy of the professional school of that time and the requirements of the railway industry: optimization of the length of the educational process in higher education institutions; alternative departmental degree system of training; introduction of the subject system of training; optimization of time allocation of classes; order of getting marks for determining the grade upon completion of the higher education institution; differentiated approach to providing educational-qualification levels, ranks, classes; organic inclusion into the educational process of the system of production practice, etc.

It is shown that in training of the future specialists of railway transport during the research period various concepts of training have been realized, which are considered in meta-classification of traditional, pedocentric and subject-subject concepts. Each of them had its advantages and disadvantages.

It is revealed that during the investigated period the interdependence and mutual influence of the events in the railway industry and in the training of the future specialists of railway transport have been observed: the branch subordination of educational institutions to the Ministry of Communications in the Russian Empire; the combination of teaching by the professors at the institute with practical work at the positions in the industry; development of scientific and technical projects on railway transport issues in higher education institutions in parallel with the educational process of personnel training for the industry; provision of personnel potential of the railway industry and educational institutions.

The elective course «Professional Training of the Railway Transport Specialists (XIX – Beginning of the XX Centuries) Historical Heritage» regarding the practical application of individual results of this historical-pedagogical research has been developed.

Key words: development, theoretical and methodological principles, training, future specialists of railway transport, Ukraine, XIX – beginning of the XX century.

Підписано до друку 11.04.2017 р. Формат 60x84/16.
Друк офсетний. Кегль Times New Roman. Ум. друк. арк. 1,9.
Наклад 100 прим. Замовлення № 191.

Видавець ПП Заколотний М. І.
м. Хмельницький, вул. Соборна, 55
тел.: (0382)777-717
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 3770 від 28.01.2010 р.